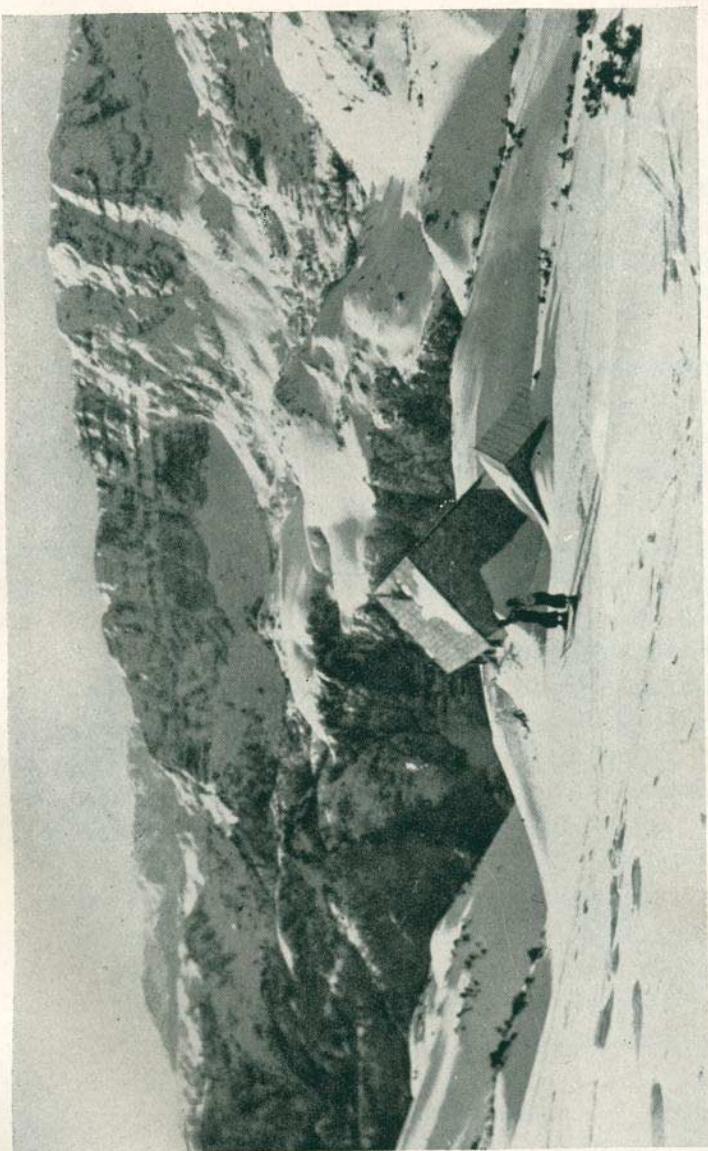

Foto: Li. Stipić

PLANINARSKA KUĆA H. P. D-A POD VEL. VILINCEM NA ČVRSNICI (1961 m)

LEADER, J. L. 1900
1900-1901. LIBRARY ASSISTANT, LIBRARY AND MUSEUM, UNIVERSITY OF TORONTO, TORONTO, ONTARIO.

časom i u kojem jevo svibjeli, pog da se u njegovem vlastitom vježnjaku
iznosi ovo rečenje o prenosu godišnjih dnešnjih od osnovnog
člana u pravilu u vlastiti vježnjak nakon nekog blistavog
člana u vlastiti vježnjak je opisivanje nekog člana u vlastiti vježnjaku

Skijaški izlet na Čvrsnicu

Ljubomir Stipić (Sarajevo)

Orijaški masiv Čvrsnice, na čijoj su se prostranoj, snažno zata-
lasanoj visoravni smjelo uzdigli mnogobrojni grebeni i vrhovi raznog
oblika i pravca, poznat je kao alpski kraj, na kome se mogu razvijati
sve sportske grane visoko-alpskog karaktera, a da i ne govorimo o
njegovim čisto planinarskim mogućnostima.

Odlične skijaške prednosti Čvrsnice upoznali su naši skijaši prije
nekoliko godina, kada su prvi usred zime prokrstarili njezine nepre-
gledne snježne površine. Bilo je u to doba mnogo teže nego danas,
kada već imamo i udobnu planinarsku kuću u srcu planine. Stoga
im treba odati priznanje na tome smionom podhvatu.

Izgradnjom planinarske kuće pod Vel. Vilincem pruža se ljubi-
teljima snježnih visina mnogo više mogućnosti uživanja u zimskim
ljepotama ove divlje gore. Pa i ako kuća još nije dovršena, ipak je
toliko dograđena, da smo se mogli odlučiti, da minule sezone pro-
vedemo nekoliko skijaških dana u njezinoj okolini. Odlazak smo
utvrdili za početak ožujka, kada je već vrijeme u visokim planinama
prilično stabilizirano.

Tako je u pripremama došao 4. ožujak. Bila je subota popodne.
Na željezničkoj stanci vrvjelo je od mnogobrojnih putnika. Naš mo-
starski vlak bio je prepun, pa smo se jedva ugurali u četvrti razred,
u kome su postavljene klupe. Domalo vlak je kliznuo i prošavši
Alipasn Most jurio je Sarajevskim Poljem, obasjanim
popodnevnim zracima krasnog zimskog sunca. Što smo više odmicali
Jugu, nebo je bilo čistije... veselije. Ta pojava nas je ispunjavala
nadom, da ćemo na snježnim vrhovima Čvrsnice provesti nekoliko
lijepih zimskih dana.

U Jablarici nas je dočekao naš stari pratilac po Čvrsnici Jozo
Klepica, koji nam je primio skije i torbe te ih natovario na svoga
malog vranca. Odmah nakon toga uputili smo se dolinom Doljane
po krasnoj mjesecini.

Idući kroz dolinu, ispunjenu nakupljenim toplim mirisom ugodne
noći, opazili smo iza vrhova Malog Sljemeni i Raulje
tanak, dugoljast oblačić, kojoj pojavi nismo pridavali naročito zna-

čenje, a najmanje nepovoljno za nas. Međutim ovaj nedužni nebeski plovilac bio je vijesnik velikog nevremena, o kojem ćemo kasnije govoriti.

U Doljanima smo prenoćili i sutradan rano u jutro ponovno nato-varili vranca te preko Krkače i Zaglavljja krenuli uz Muharnicu. Pred Čavarovom Pećinom rastovarili smo konja ili bolje reći on se sam oslobođio tereta pri usponu uz zaledeni strmac, kada se pokliznuo i skupa sa tovarom prevadio. Pošto je nastavak puta s konjem bio nemoguć, prihvatili smo svaki svoje stvari i zajedno sa skijama uprtili na svoja poštena leđa, koja su se pod težinom tereta dobrano ugibala.

Domalo smo navezali skije pa lagano odmicali kroz snježnu Muharnicu. Na Jablan Vrelu smo se kratko odmorili, kako bi lakše svladali teški uspon od ovoga na Valu. Uslijed velike zaledenosti nije to bio lagan posao. I pored najpažljivijeg penjanja, olakšanog još i gvozdenim rubovima na skijama, ipak se teško napredovalo uz glatkou strmu plohu. Neki od penjača imali su i tu sreću, da ovaj nepoželjni uspon izvedu i po dva puta. Jer nije trebalo mnogo — samo mali neoprez bio je dovoljan, da se pokliznete niz strminu ne zaustavljući se do njezina dna, da bi uz razumljivo negodovanje ponovno otpočeli isti posao.

Nakon dobranog napora evo nas nad Valom. Lagani talasi svježeg gorskog vjetrića resko su milovali lice. Kako bi bilo ugodno, da se ne mora dalje. Do Vale upravo dovoljna jednodnevna zimska partija. Ali, nažalost, bez skloništa ne može se ovdje ostati, mora se put produžiti u nadi, da će naskoro nastupiti bolja vremena, kada će i na tome divnom mjestu sinuti planinarska kuća. Zasada se možemo zadovoljiti samo odmorom na mrzloj bjelini i kratko uživati u ljepoti pogleda na suprotne vrhove.

Nebo je poluoblačno. Dan je ipak veoma ugodan i za uspon na visoku planinu prijatan. Pred nama se usidrio poput diva središnji greben Čvrsničkog masiva Vel. Vilinac. Na njegovom vrhu (2116 m) ističe se Cvitkovićev križ, postavljen prije nekoliko godina u spomen prvog skijaškog uspona na nj.

Vrijeme je odmicalo, a mi smo pod težinom tereta sporo napredovali. Kod Borove Glave dočekale su nas zaledene strane, preko kojih je valjalo sa mnogo napora preći. Ipak smo se nekako dovezli pod sedlo, iza čije protivne strane je smještena kuća — naš današnji cilj. Cik-cak penjanje uz strminu sedla išlo je dosta teško, jer smo bili umorni. Kad smo se konačno našli na vrhu, odlanulo nam je, tim prije, što smo odmah ugledali i kuću, kojoj smo se brzo spustili u nekoliko plužnih zavoja. Tu smo ustanovili, da smo od Doljana

utrošili punih 8 sati, što se u doba ljeta prevali za nešto više od 4 sata.

Noć je protekla u slatkom odmaranju nakon naporna dana.

Osvanuo je ponedjeljak, 6. ožujka. Krasan zimski dan, vedar i kristalan, podigao nas je rano na noge. Vani je sve ispunjeno jutarnjom svježinom. Snježni kristali bljeskali su se na zaledenim bijelim površinama pod prvim sunčanim zracima ranog jutra. Na susjednom Pešti Brdu čarobno su se poigravale po strmini klisure jutarnje sjene izmješane zlatnim prugama novo rođenog sunca. Cijeli kraj je imao živahan, plastičan izgled. U pozadini je Čabulja utonula u prozirnu maglenu koprenu, a u daljini se Velež zapalio plamenom jutarnje rumeni. Na drugoj strani, iznad kuće, bjelasa se greben Vel.

Foto: Lj. Stipić

Borova Glava nad Valom

Vilinca u skladnom svjetlobijelom ruhu, a u provalijama ispod kuće kolutaju se tanke niti pare. Ogoromi prodor valovite visoravni između grebenova Vilinca i Vel. Čvrsnice sledio se u pokretu poput morskih talasa na uzburkanoj zaledenoj pučini dalekog Sjevera. Na vrhu Vel. Čvrsnice sablasno strši osamljena triangulaciona piramida poput budna stražara na sredovječnoj kuli. A u središtu ovog divnog Božjeg dara ushićen stoji gledalac zanoseći se skladom zimske pustosi, kojoj je sunčeva svjetla kugla sa svojim raskošnim zrakama utisnula draž i život. Ništa nije narušavalo veličanstveni gorski mir divlje planine. Samo se čulo škripanje snijega pod teškim koracima planinara, koji su obilazili kuću, upoznavajući se sa čudnim krajem.

Žurno su se pripremile skije i u 8 sati penjali smo se bilom Vel. Vilinca k njegovom vrhu. Prekrasan izgled na sve strane, koji se pruža

penjaču, toliko vas zaokupi, da se izneradite, kada se, odjednom, nađete pred visokim gvozdenim križem, koji vas upozoruje da ste na vrhu. Ni osjetili niste, kako ste se ispeli, a ipak ste od kuće utrošili $\frac{3}{4}$ sata.

Vel. Vilinac se smjestio u središtu masiva. Pogled s njega na istalasanu okolnu bjelinu i na udaljene gorske spletove veličanstven je. Počam od Vrana pa preko Raduše, Malovana, Vranice, Vlašića, Bjelašnice, Zelengore, Visočice, Prenja i Veleža redaju se naokolo raznoliki gorostasi u svojim bijelim pokrovima, da bi horizont završili Čabuljom i bliskom Malom Čvrsnicom.

Zao vam je ostaviti ovu značajnu tačku planine. Ali, ipak, mora se dalje. U laganim, krasnim zavojima spuštali smo se kroz snježnu prašinu niz sjevernu stranu Vel. Vilinca, da bi u velikom luku zaokrenuli k zapadu u pravcu vrha Vel. Čvrsnice. Veća strmina na zapadnoj strani grebena povećala je uživanje u vožnji i omogućila izvađanje jačih skijaških kombinacija spusta na strmom obronku. Pa ako ste još dovoljno vješt u tome zanatu, eto vam istinskog zadovoljstva. Za čas ste ispod grebena, a tek onda ne znate, kuda ćete prije. Idealan snijeg za vožnju odmamio nas je prema Bijeloj Grudi, da bi onda zaokružili lijevo iznad Peharova Stana vozeći u krasnim plužnim zavojima niz uvale i vrtače, koje kao da su stvorene za silaze skijama u postepenim lagano se rušećim nagibima našeg pravca vožnje.

Podne je prošlo, kada smo se našli kod Čvorinih Stanova, ispod Pešti Brda. Odatle smo se povratili, kako bi se za malo više od jednog sata laganih uspona našli u kući. U 2 sata popodne smo objedovali i odmah nakon toga izvezli kratku popodnevnu vožnju do ispod Peharova Stana, kamo se od kuće možete spustiti u lijepim plužnim zavojima za desetak minuta, dok za povratak trebate $\frac{3}{4}$ sata.

Večer nas je zatekla u dobrom raspoloženju. Sjedilo se dulje nego prošle večeri. U prepričavanju utisaka minulog dana odmicale su minute. Sve se odvijalo u najboljem redu. Samo je drug B. zabavljen oko krpanja skije, kojoj je slomio vrh pri jednom jačem spustu, na sreću pred sam konac popodnevne vožnje. U večer smo spremili sve potrebno za sutrašnji uspon na vrh Vel. Čvrsnice (Ploču, 2228 m), najteži ali i najljepši dio našeg programa.

»Čovjek snuje, a Bog određuje!« — kaže narodna poslovica. Tako je i utorak osvanuo maglovit sa osjetnim vjetrom. Međutim gustoća magle nije bila tolika, da bi priječila vožnju. S vremenom na vrijeme razišla bi se, da bi ponovno prekrila okolicu.

Sve je spremno za polazak, koji je dosta rano uslijedio poznatim nam spustovima strmih zavoja do Peharova Stana. Odavde smo zaokrenuli desno vozeći dalje ispod Bijele Grude i lagano se penjući prema Velikoj Kosi, kako bi se domogli Josipova Raskršća, odakle

smo nakanili poduzeti uspon na vrh Vel. Čvrsnice. Nažalost, magla je postajala gušćom, dok najednom nije naletio ogromni orkanski mlaz tako neprovidne magle, da nam je onemogućio svaki daljnji napredak. Tu smo čekali oko pola sata, ne bi li se razbistriло, pa kada to ne dočekasmo, ne preostade nam drugo nego se junački povratiti. Sva je sreća da smo imali trag od skija, inače bi povratak bio nemoguć. I tako zahvaljujući skijaškom tragu našli smo se opet kod kuće, sretni da nam je uspjelo bez naročitih poteškoća probiti se kroz nepoželjnu maglu, koja nam je upropastila jedan dragocjeni dan. Sjetili smo se tom zgodom karakterističnog tankog oblaka iznad Malog Sljemena, toga bezazlenog glasnika nastupilog nevremena, koji nam je sada toliko snažno iskršnuo u svijesti.

Foto: Lj. Stipić

Greben Vel. Čvrsnice (2288 m)

U cik zore od utorka na srijedu probudio nas je snažan zvižduk vjetra. S nastupom dana snaga vjetra se povećala, da bi se u rano jutro pretvorila u pravi bijes. Oko 7 sati počeo je padati gusti snijeg, koji je vjetar nemilice raznosio. Nепrozirna magla potpuno je zatvarala vidik, pa je svaka orientacija bila islučena. Po ovom nevremenu nije se moglo daleko. Ipak smo računali da će s protivne strane grebena biti barem manji vjetar, pa smo odlučili pokušati probiti se na drugu stranu, kako bi izmakli još gorem nevremenu, od koga smo toliko strahovali.

U 7 i po sati napustili smo kuću i uputili se prema poznatom sedlu iznad ove. Nevjerojatno ali tačno uvjerava činjenica, da smo za taj mali dio puta od samo nekoliko minuta trebali nepuna pola sata teškog probijanja. Snažni udarci vjetra otežavali su napredo-

vanje. Magla se još više priljubila snježnoj površini, a bijes razbjesnjelog vrtloga svom snagom je nosio ledene iglice u oči i lice. Ni gledati se nije moglo. Na vrhu se taj bijes podvostručio, pa ga ne da ni preći. Svom snagom i teško smo osvojili sedlo i spustili se nekoliko metara s južne strane njegove, da bi istom tamo upoznali pravi pakao planine. Vjetar je duvao još pomamnije i kovitlao snježni led i ledene iglice u vražjem vrtlogu iznad duboke vrtače, koja se pod nama sterala i koju je valjalo preći. Pobješnjeli zračni slojevi sa mećavom zaigrali su vrzino kolo, a fijukanje vjetra goropadno je i strašno zavijalo poput ranjene nemani. Pokušaj daljnog napredovanja bio je potpuno nemoguć i značio bi izvrći se sigurnoj pogiblji. Zato, dok smo pri snazi, trebalo je dokopati se kuće, koja je još na domaku, a trebalo je to odlučno i odmah učiniti, jer bi svako odlaganje moglo imati nedoglednih posljedica za nas. Stoga je sa neprisiljenim oduševljenjem pozdravljen poklik vođe puta: »Nazad u kuću!«, komu se najspremnije svi odazvaše.

Taj dan sproveli smo zakopani u kući. Paklena igra neobuzdanog vjetra postajala je jača, a snijeg je sipao cijeli dan.

Pored svega toga u srcima ljudi vladalo je veselo raspoloženje. Trenutno bi se u podsvijesti javila i tjeskoba, naročito pri pomisli na pomanjkanje prehranbenih sredstava i posljedice toga, ako bi bijes nevremena produžio na više dana i tako nas prisilio da ostanemo u planini, odsječeni od ljudi i svijeta, daleko u visokoj gori, bez pomoći i bez hrane, koje nismo imali u rezervi, nego samo za pet izletnih dana, kako bi imali što manje nositi, jer su i ovaj teret i te kako osjetila rođena leda.

Računalo se sa najgorim i s ono malo preostalih namirnica morao se napraviti izvjestan raspored. Ako bi založili samo jedanput dnevno, onda bi u najboljem slučaju imali hrane još za tri dana. Da bi nam pomogao, drug Dr. B. primio se čak i vrlo nezahvalnog posla, da stručno proračuna kalorije preostalog živeža, kako bi se oskudni ostaci što ekonomičnije iskoristili. Na uskoj drvenoj dašćici mogli ste vidjeti niz cifara sa obiljem decimala, razvijenih u nekoliko računskih operacija, iz čega ste mogli zaključiti, da se htjelo veoma solidno poslužiti iskustvom nauke. Ali bi brzo nastalo veselje i nadvladalo trenutačnu zabrinutost. Bilo je i šale. Pala bi i po koja masna. Jedan je čak predlagao, da pokušamo uloviti nepozvana gosta, miša, koji je tu negdje od ljetos zaostao i pod podovima sobe se nastanio, da bi nam svojim škrđutanjem remetio blaženi noćni mir. Predlagač je držao, da bi miš bio za nuždu dobra pečenica, jer je vjerojatno spadao u red krupnije pasmine. Pa još kad bi se imao čime malo prigojiti?

Osvanuo je i četvrtak, 9. ožujka. Vjetar je još uviјek huktao, ali na naše veselje, vani je bilo potpuno vedro.

Foto: Lj. Stipić

Pod Velikim Vilincem

U najvećoj žurbi skočili smo na noge junačke i počeli se hitno spremati, da bi što prije pobegli. Znamo iz iskustva, kakovim su brzim vremenskim promjenama podvrgnute visoke gore, a naročito u ovo doba godine. I zbilja nije potrajalo dugo, a iza grebena Velike Čvrsnice iznenada su se pojavili gusti oblaci, a iz dubina se dizala magla, koja je jurila sa svih strana. Nismo dospjeli ni spremiti se do kraja, a već je cijela okolica ležala ovijena morem magle. Doduše gustina joj je bila nešto manja nego dan prije, ali za kretanje po planini ipak nepodesna.

Čim smo se spremili brzo smo se prihvatali poznatog sedla iznad kuće, da bi se žurno spustili niz strme padine protivne strane boreći se sa novom neprilikom — dubokim snijegom — koji je u posljednja 24 sata napao ništa manje nego 1 metar visoko. Moralo se uložiti mnogo napora krčeći put, pa su i spustovi tekli lagano niz inače osjetljive strmine, koje su se rušile prema Vali. Da ove poteškoće nije bilo, domogli bi se Vale prije pola sata, pošto je gustina magle u prvom početku još uvijek omogućavala kakvu takvu orijentaciju. I sva je sreća da smo najteža mjesta na povratku, naročito ona u pogledu orijentacije, blagovremeno prešli, jer je dosta brzo nadošla jako gusta magla, izmješana sa mečavom i snažnim vjetrom, koji su udruženi ponovno zaigrali vrašku igru jučerašnjeg dana. U to doba mi smo već bili iznad Vale i spuštali se niz Jablan u Muharnicu, koja nam je svojom visokom šumom pružala sigurno zaklonište.

Zbog dubine snijega potrošili smo od kuće do Jablana puna dva sata vremena, što bi pod povoljnijim snježnim prilikama svladali prije

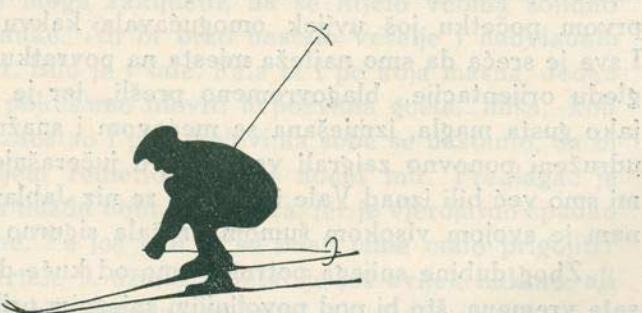
jednog sata. Kroz Muharnicu je spuštanje teklo brže budući je jači nagib terena pojačavao brzinu vožnje dajući mogućnost vitkim daskama, da nas po novom snijegu spuste sve do pred Doljane. Zvono sa župne crkve upravo je oglašavalo podne, kada smo prolazili snijegom zaogrnutim selom.

Dok je Čvrsnica zavijena gustom maglom podnosila udarce podvljalih zračnih struja, kojima smo mi bili ispod dohvata, dotle nas je na putu iz Doljana u Jablanicu zahvatio jak pljusak kiše, kvaseći nas do kože. Koliki kontrast u samo 1500 m visinske razlike?

*

Iz gornjih redaka posvećenih prvom zimskom boravku u našoj novosagrađenoj kući na masivu Vel. Čvrsnice pod Vilincem vidi se, da je kuća zaista na idealnom mjestu, sa krasnim položajem i još ljepšim pogledom na okolicu, što naročito dolazi do izražaja zimi, kada je ovaj predio pod snježnim pokrivačem, okružen prekrasnim skijaškim terenima. No ipak kuća je za zimski izlet predaleko. To treba imati u vidu svaki onaj, koji se zimi odluči posjetiti ovu planinu. Naročito je to potrebno imati na umu prigodom davanja uputa i obaviještenja interesentima od strane društva i upozoriti ih naročito na udaljenost kuće od najbližeg naselja Doljana i skrenuti im pažnju na sve poteškoće i napore, skopčane sa usponom do kuće. Što je pak najvažnije, društvo treba u ljetu opskrbiti kuću potrebnim rezervnim živežnim namirnicama, kako bi se u nuždi našle pri ruci.

Ako se dakle želi odlične skijaške prednosti Čvrsnice učiniti potpuno pristupačnim skijašima, zapravo olakšati im pristup do kuće pod Vel. Vilincem, onda treba znati, da se to bez izgradnje kuće na Vali ne da postići. Zimski prilaz današnjoj kući na Čvrsnici izvediv je bez opasnosti za život i zdravlje izletnika samo u dvije etape t. j. jedan dan do Vale, a drugi od Vale dalje. Hrvatsko planin. društvo »Bjelašnica« ovu činjenicu ima u vidu i ostvarit će zamisao čim joj to materijalne prilike dozvole. A dotle se moramo zadovoljiti stanjem kakovo je danas.

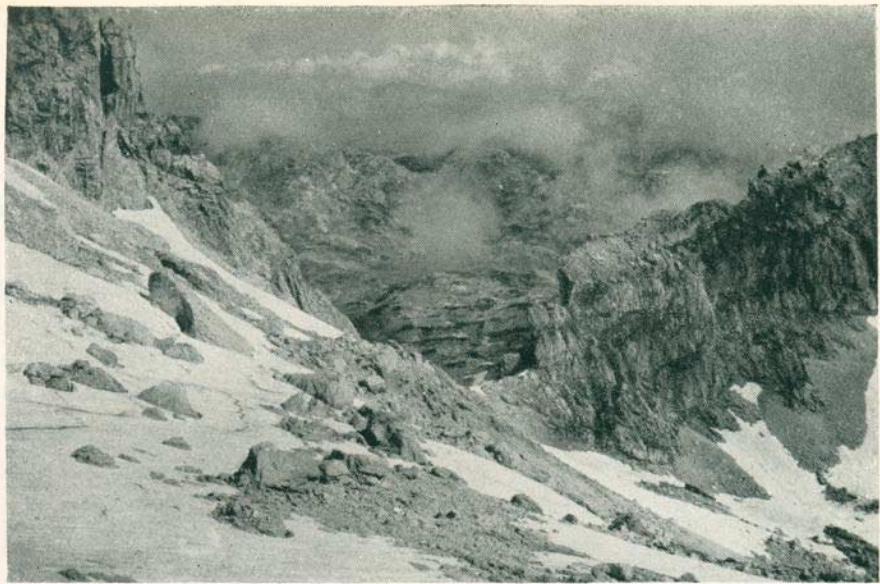

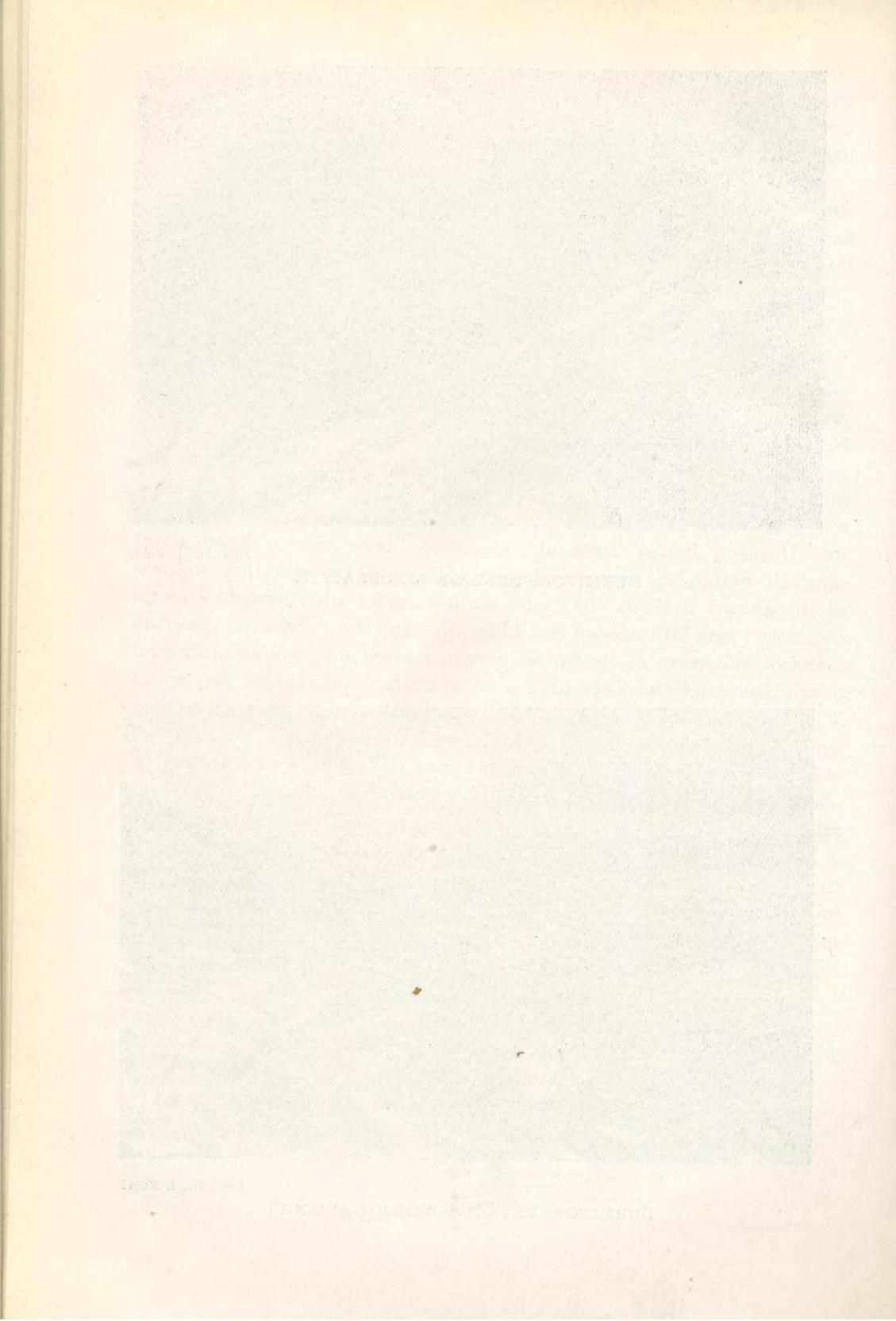
Foto: Dr. I. Rubić

DURMITOR: OBZORJE SE OBLAČI...

Foto: Dr. I. Rubić

DURMITOR: VRTAČE U DONJOJ ALIŠNICI

Od vrha do vrha

Ružo Božić (Zagreb)

Čekajući u Jablanici na vlak upotrijebili smo ovo izgubljeno cijelo prije podne na odmor, drijemanje i potragu za ključem drž. lovačke kuće na Glogovu. Moj drug kao stariji i pametniji stavio se u vezu s ondašnjim nadlugarom i zamolio ga za ključ ove kuće.

— Kakav ključ? Šta će vam ključ? Da vam samo žepove dere? odgovori nadlugar. Tamo ne trebate nikakovog ključa, ajte samo gore, naći ćete ako ništa drugo a ono makar prozore otvorene pa ćete lahko ući. Ali, u ostalom, vrata su i onako uvjek otvorena, jer tamo je sastajalište švercera.

Hvala Bogu da je tako, rekosmo i odosmo podnevnim vlakom do stanice Prenj.

Ostavivši za sobom vlak i stanicu uputismo se dolinom kroz selo Glogosnicu do pod sam masiv Prenja, odakle smo se u nebrojenim serpentinama uspinjali kraj jakog podnevnog sunca najprije preko golog kamenitog terena sa lijepim izgledom na dolinu Neretve i Jablanicu sve do polovice visine, gdje smo na sreću zašli najprije u rijetku i nisku a dalje gore u visoku gustu šumu, koja nas je već posve uznojene i ispržene od sunca dobro od žege zaštitiла. Nakon tri sata uspona od stanice Prenj stigli smo na visoravan Stajskog Gvozda te obilazeći mnogobrojne duboke i velike vrtace te visoravni još za daljnji jedan sat do »Kuće u koju se ulazi kroz prozor! Naš prijatelj nadlugar u Jablanici imao je potpuno pravo. Kuća je bila na naše veliko zadovoljstvo otvorena i mi slavodobitno uljezmosmo. Na naše najveće začuđenje imala je ta kuća ne samo krov i vrata, već i ognjište, štednjak pa čak i jedno cijelo staklo na prozoru. Kod dalnjeg pretraživanja kuće pronašli smo dapače izim drvenih ležaja sa slamom i čudo neviđeno, jednu pravu pravcatu kuhaču, koju je odmah moj drug provizorno rekvirirao da s njome pokaže svoju kuhačku vještina i skuha svoju specijalnu »ajnprenjuhu«.

Cim smo malo odahnuli, počeli smo skupljati drva za kuhanje i grijanje, izvukli iz čatrnce vodu i lijepo se u kući udomili. Poslije odmora i nakon što smo se dobro najeli, posegnuo sam za bocom i napio se vode iz čatrnce. Bila je bistra, hladna i dobra, ali je imala malo okus po ulju ili kao po petroleumu. To me je začudilo. Odkuda ovdje ulje? Da nema moguće u blizini kakav izvor nafta? Vrlo čudno. Saopćih svoja opažanja drugu, a ovaj se je tako slatko nasmijao, da sam mu video ne samo sve zube već i onaj sir u želucu, kojega je malo prije pojeo.

— Kakav izvor, kakva nafta, jesi li lud, to sam ja svezao onu zdjelicu, sa kojom sam izvukao vodu iz čatrnce, pošto nisam imao druge špage, sa žnirancima iz mojih cipela pa imade zato voda malo tek po ulju od mojih cipela. Kaj ti moguće ne šmeka?!

Doduše, malo mi se je štucnulo, ali sila kola lomi, nije bilo druge pa je i ova voda bila dobra. Nakon nekog vremena pretvori se moj drug najprije u pralju, izvuče sve zamazane čarape i priredi vodu. Najprije si u njoj opere lice, pa onda i čarape. S razloga, da mora sa vodom štediti, kaže, da će na toj istoj vodi skuhati i čaj. Jer kada se voda dobro prekuha da izginu svi bacili. Protiv toga sam najenergičnije protestirao, jer ako već moram pitи vodu, u kojoj je on močio svoje žnirance, ne će pitи čaj od vode, u kojoj je on prao cijelu svoju garderobu. I kako nije htio nikako da odustane od svojega nauma, zaprijetio sam mu se da mu ne će jesti njegovu »ajnpren-juhu«, na koju je on tako ponosan. To je koristilo. Pošto smo se tako sporazumjeli, pretvori se on smjesta u kuhanicu i počne pržiti zafrig za svoj specijalitet. Kako je međutim nastao sumrak, morao sam mu kod toga posla da svjetlim, jer inače, kaže on, ne bi vidio, kada je pravi čas da juhu začini. Svjetlim ja, svjetlim, žar mi prži moja i onako od sunca već posve ispržena koljena, da sve poskakujem s noge na nogu, ali on ne da da se maknem jer čeka pravi momenat. U to nešto na vratima zaruži. Skočim da vidim, šta je, a ono vol se češe o vrata. Vratim se natrag u kuhinju, a moj kuhar blijeda lica srdito stoji i maše kuhačom i psuje »baš sada, baš sada, kada je bio onaj pravi momenat, sada si moro otici. Nisi mogao ni prije ni poslije nego baš sada. Ti si kriv da juha nije uspjela.«

Ma nisam ja kriv, pokušao sam da se branim, već onaj vol vani, što se o vrata češao. Ali on ne će ni da čuje, već mi neprestano ispred nosa ljutito maše kuhačom i psuje, da sam ja taj vol. Zašutim i pogledam juhu. Zbilja nije uspjela, jer ono što je tamo bilo, bilo je svemu drugome slično samo ne juhi. Sličilo je po obliku varivu, po boji kavi, po mirisu pokvarenim jajima a po teku napoju, ma svemu drugome samo ne onome što bi moralо biti. A radi teka se i ne čudim, jer kada sam malo bolje pogledao na štednjak, video sam da se nad zdjelom suše njegove i moje čarape, iz kojih još kaplje voda pa je moguće i koja kap onako zabludom dospjela i u juhu. Da ipak nekako utješim druga, zagrabitim prvi u zdjelu i počnem jesti, hvaleći njegovu kuharSKU vještini. To ga je doduše malo umirilo, ali je svejedno cijelu večer nešto mrmljao o volu i pravome momentu. Poslije večere prihvati se moj drug pranja posuda, jer sam taj posao ja otklonio.

Sjeo sam pred kućom, da se prije spavanja naužijem divnog pogleda na okolne doline i planine. Mir i tišina je zavladala, sunce je

zašlo već daleko dolje za vrhunce susjedne Čvrsnice, doline su već sve u tami, samo najviši vrhunci obasjani su na rubovima svojim zlatnom ivicom zalazećeg sunca. Divni nezaboravni pogled. Sunce sve dalje zapada, mrak je sve veći, nebom se pojavljuju zvijezde, najprije jedna, dvije, deset, stotinu, dok cijelo nebo ne bude potkriveno samim blistavim zvjezdicama. Priroda se smirila. Nastupila je potpuna tišina. Flora počiva, divlja se fauna budi. Tu i tamo čuje se kroz noć, kako negdje tamo daleko u dolini zableji ovca u toru ili negdje daleko tamo na drugom vrhuncu ili jami zariče vo. Riče kao da ga je strah ove tame, kao da se boji noći, tjeskobno riče kao da nije siguran, da li će dočekati novo svanuće. Glasovi dolaze tajin-

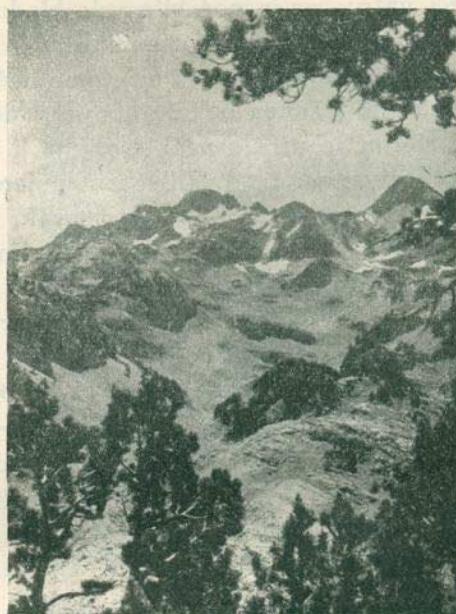

Foto: R. Božić

Prenj: Vjetrena Brda i Lupoglavljeni

stveni, drhtavi, puni jeze, puni nečega neobjašnjenoga, nečega što uljeza u dušu, nečega što čovjeka sili da i nehotice čvršće prihvati oružje da se njime brani proti nečemu nepoznatomu, što će doći. Suho granje tiho pucketeta pod šapama divlje zvjeri, koja se tiho i oprezno provlači šumom. Tamo grabežljiva ptica uz jezovit poklik i klopot krila proleti šumom. I sve opet utihne. Čas pucketanje granja čas klopot krila izmjenjuju se sa mrtvom tišinom da za časak dva uslijedi reski poklik napadača i samrtni krik napadnute žrtve i da opet sve utihne, da nastane grobni muk. Ništa se ne vidi, samo sluša i sluša, cijelo tijelo pretvara se u sluh, prisluškuje glasove šume, glasove njezinih stanovnika, prisustvuje svojim uhom svim onim tragedijama, koje se od ikonu odigravaju svaku noć. To je noć

života, a i noć smrti. Noć u kojoj se odigravaju zakoni, zakoni samodržanja.

Sjedim tako pred kućom dugo i dugo, udišem svježi noćni zrak, udišem, uvlačim u sebe miris noći, miris šume, miris borbe i krvi, miris od kojega se šire grudi i srce jače kuca. Miris života. Miris bez definicije. Udišem taj fluid i slušam planinu i slušam šumu, koja govori. Slušao bih je do jutra, da me iz tog snatrena ne trgne glas mojeg prijatelja: »No, kaj nedeš spati?« — Idem! — nevoljko odgovorih, zatvorim vrata i legnem, ali još dugo i dugo gledao sam u vatru, kako veselo plamsa, mislio sam na noć u šumi i već je bilo vrlo kasno, kada mi je san zaklopio oči.

Nakon što smo po noći izmjenično ustajali da namećemo drva na vatru, jer je noć bilo vrlo hladna, ustali smo u ranu zoru da nastavimo put na Prenj. Izmilili smo iz kuće na svježi jutarnji zrak, da se operemo i očistimo od slame našeg ležaja. Divno bistro jutro puno svježine i sunca čekalo nas je. Udahnem punim plućima svježi zrak i sjetim se prošle noći. Kolikog li kontrasta, jučerašnju tamu i jezu, tajinstvenost i nevidljivost zamijenilo je divno sunčano jutro. Cijeli kraj, kojim je noćas vladao mrak, kupa se sada sa svim svojim pašnjacima i šumama, vrhovima i dolinama u sjaju sunčanih zraka. Tamo gdje je noćas vlada strava, vlada sada veselje. Stada ovaca, konja, volova veselo polaze na pašu, jarići veselo skaču, pčelice zuje a ptičice veselim pjevom preletavaju šumu. I nitko ne bi mislio, koliko se životnih tragedija noćas ovdje odigralo.

Nakon obligatnog našeg jutarnjeg čaja uprtno ponovno naše pokore (naprtnjače) na leđa i hajd na Prenj. Ispočetka smo tražili markaciju, ali kako je nismo odmah mogli naći, uputismo se po karti ravno prema vrhu. Ispočetka nam put baš nije bio osobito interesantan, jer je vodio šumom, ali malo zatim, nakon nekoliko serpentina, kojih do vrha imade bezbroj, otvorio nam se prekrasan vidik na cijeli južni dio prenjskog masiva. Cijeli niz vrhunaca sa snježanicima ukazao se pred našim očima. Otiš, 2097, Zeleni Glave, 2113, Vjetrena Brda, 2080, Lupoglavlje, 2102, Galić, 2035, redaju se jedan za drugim. Strme i gole stijene ruše se mjestimice posve okomito u dubinu. Na mnogima se opažaju jasno slojevi, koji izgledaju kao da su nekom gigantskom rukom slagane ogromne kamene ploče jedna na drugu, da tako stvore jedan prirodan zid. Na uživši se toga vidika nastavimo put dalje prema samome vrhu Prenja, kamo smo i nakon svega jedva jednog sata i stigli. Sa vrha, gdje smo odredili mali odmor u svrhu bolje orientacije, pružio nam se još lijepši vidik i to ne samo na pojedine već navedene vrhunce već i na ostale susjede Prenja, na Čvrsnicu i ostale planine Dinarskog sklopa. Odmorenji i zadovoljni sa vidikom ostavljamo vrhunac i počinjemo se

lagano spuštaiti u laganim serpentinama prema dolini Lučine. Cijelim putem pružali su nam se desnom stranom lijepi vidici na okolne vrhunce, dok nam se kod samih Lučina ne ukaže sam vrh Lupoglava u svoj svojoj ljepoti. Ostavivši stanove u Velikom Dolu, desno ispod nas, krenemo dalje valovitim kamenitim, podpuno pustim terenom bez ikakovih interesantnijih vidika izim onog na tu nepreglednu golu kamenu pustinju, gore dolje obilazeći mnoge velike i duboke škrape, mimo nekoliko snježnica, od kojih je jedna izgledala kao da je ljudskom rukom obzidana zidom sa propisnim vratima i velikom dubinom, u pravcu prema Otišu. Izašavši iz one kamene pustinje ugledasmo ponovno piramidaste vrhunce Otiša i Zelenih Glava te

Foto: R. Božić

Prenj: ulaz u ledenicu, punu snijega

presjekavši put, koji vodi u dolinu Tisovice, krenusmo ponovno užbrdo na sedlo, koje veže Otiš sa Velikom Kapom. Uslijed po-dmaklog vremena nismo se uspeli na sam vrh Otiša već smo odmah nastavili sa silazom preko mnogih velikih snježišta strmo dolje prema Jezeru, gdje smo kanili noćiti. Čim smo se dalje spuštali, tim je i vegetacija postajala bujnija. Snijega je nestajalo, a zamijenjivalo ga je tlo obrašteno mršavom travom i rijetkim bilinjem, te tu i tamo po kojim kržljavim drvetom, sve tamo do jezera. Istom ovdje postala je vegetacija bujnija, ali svejedno još dosta oskudna. Napivši se na jezeru hladne vode krenusmo dalje i za par minuta stignemo do planinarske kuće »Priatelja prirode«.

Kuća naravski zatvorena, a mi po običaju bez ključa. Unutra se ne može niti kroz prozor, kao tamo na Glogu, pa se moramo zado-

voljiti sa onom malom prostorijom predsoblja, u kojem nema ništa drugo do golog zemljjanog poda i nešto slično ognjištu.

Kasno je poslije podne, sunce kreće prema zapadu, sjene postaju veće. Postaje sve hladnije. Iz stečenih iskustava pripremamo si odmah drva za loženje i ležaj (dvije drvene daske na podu). Kraj oskudan vegetacijom pruža malo prilike za nabavu goriva, ali ipak tu i tamo uz pripomoć sjekire sakupismo uz naše stručno izračunavanje kalorija za svaki komad drveta, komad po komad suhog granja i odpadaka, gorivo za cijelu noć. Nakon kratke večere, izlučujući iz naših misli tvrdi ležaj, veselo zapalimo vatru i unaprijed se veselimo, kako ćemo lijepo i ugodno u toplopm prespavati. No bio je opet račun bez krčmara. Dimnjak začepljen kao da od postanka kuće nije bio nikad čišćen, ne propušta dim, koji se unatoč našeg protesta razliježe po našoj komorici. Grize grlo, davi, duši, peče za oči, izazivlje suze i kašalj. Brzo ustajemo, otvaramo prozore i vrata. Dim izlazi ali se ujedno uvlači i zima. Opće zlo. S jedne strane prodire zima, s druge strane pali žar. Otvoriš li vrata, zima da se smrzneš. Zatvoriš li, udušiš se. Nikako dobro. Provedemo noć u drijemanju, dušenju, smrzavanju, otvarajući i zatvarajući prozore i vrata. U cik zore jedva što se na obzoru pojавio prvi trag svjetla dižemo se i izlazimo iz ove »komore za sušenje mesa« na svježi makar i hladni zrak. Drug mi jauče »moja glava! moja glava!«. No ni moja nije bolja. Odlazim na jezero po vodu da mu nakvasim glavu i da skuhamo čaj. Nakon kratkog liječenja naših glava, koje su se uz pripomoć svježeg zraka brzo oporavile, krenemo još za vidljivih zvijezda pravcem prema Boračkom Jezeru.

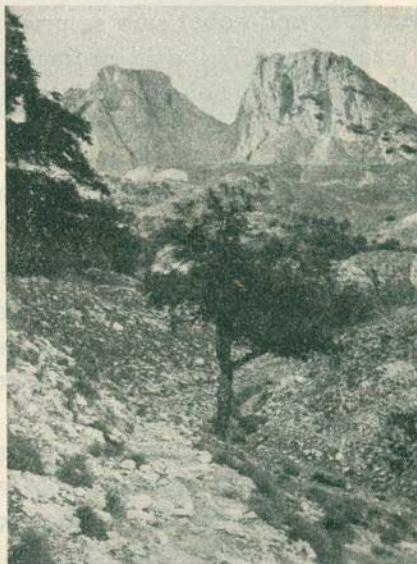
Prolazimo kroz dosta divlji kraj, pun ogromnih vrtača, razbacanih stijena, rijetkih šuma crnogorice, iza kojih se osobito sa desne strane redaju gorostasne okomite stijene *Prijevorca* i *Sivadije*. Prizori se svaki čas mijenjaju: čas okomite stijene, čas vrtače pune snijega ili vode, čas pustoš razbacanih kamenih gromada, čas zelene gorske livade okružene sa crnogoricom. Kraj pun romantične i divnih motiva. Nakon nekih 2 sata hoda, koja su nam radi interesantnosti kraja brzo prošla, stigosmo do *Crnog Polja*, punog ovčarskih stanova. Kako je bilo još rano u jutro, to su još sva stada ovaca bila na okupu.

Krasan prizor. Stojimo na jednoj maloj uzvisini i gledamo onu veliku gomilu gusto zbijenih ovaca (oko 3000), kako se u jutarnjem suncu talasa simo i tamo kao lagano uzburkano more. Stojimo tako gledajući ovo talasanje i igre mlade jagnjadi, a osobito vragolije nestalih jarčića, pa ni ne primjećujemo da nam se približuje neka stara seljakinja. Čim je stigla do nas, priključi nam se posvema i nekako povjerljivo i tiho saopćava: »Akte samo mirno dalje, ne tre-

bate se ništa bojati, nema ovdje žandara!« Držala nas je za kriomčare, pa kako smo na onoj uzvisini dulje vremena stajali, mislila je da se mi razgledavamo, nema li u blizini žandara. Nakon duljeg objašnjavanja situacija se donekle razbistrla, ali ne sasvim, jer ljudima nije moglo nikako da uđe u glavu, zašto bi mi, ako nismo kriomčari i ako imademo čistu savjest, hodali po brdinama sa punim naprtnjačama. Nakon što smo se kod ovčara malo odmorili i napili mlijeka, uprtimo naše kriomčarske naprtnjače i ajde put pod noge dalje samo da izbjegnemo naprestanim dalnjim upitim, šta to nosimo i šta imademo za prodati.

Foto: R. Božić

Prenj — Osobac

Idući tako skoro uvijek u istoj visini i obilazeći velike vrtače ugledasmo na lijevoj strani u jednoj dolini novu kuću Društva planinara za Bosnu i Hercegovinu i ostavljujući jeiza nas nastavimo naše pješačenje nizbrdo kroz gudure, obrasle gustom krasnom šumom, koja i za najveće pripeke ne propušta žar sunca. Spuštamo se sve niže i niže tom lijepom Boračkom dragom, dok nismo stigli nakon nekih dva sata do visoravni iznad Boračkog Jezera. Ovdje smo izgubili markaciju, te po drugi put uslijed podvojenog mišljenja posli svaki svojim putem prema jezeru. Idući tako dalje sam, bez puta i staze, imao sam malo neugodan susret s crnom otrovnicom, prvom zmijom, koju sam na tom cijelom putu po Bosni vido. Taj susret je na sreću brzo i dobro prošao, jer se je zmija više bojala nego ja, pa je utekla u grmlje. Nakon četvrt sata stigao sam na jedan proplanak, s kojega sam imao divan vidik na u dolini se ljeskajuće

jezero. Za daljnja četvrt sata, prošavši kroz selo Jezero, bio sam već i na samoj obali Boračkog Jezera.

Prvoga, koga sam tamo sreo, bio je moj priatelj, koji je zahvaljujući svojim dugim nogama stigao tamo prije mene. Udomivši se ugodno u planinarskoj kući Prijatelja prirode, koja leži na lijepom položaju i s izgledom na samo jezero, prvo nam je bilo da se najprije opet čestito i dobro najedemo, a onda da se u vrlo privlačnom jezeru ugodno osvježimo. Cijelo poslije podne proveli smo na obali jezera. Pružili smo se na pijesku obale, pustili da nas sunce prži i prepustili se slatkom ljenčarenju. Kada nam je postalo malo prevruće skočili smo naglavce u vodu i tamo se plivajući i roneći lijepo rashladili. Izašavši iz vode opet smo se pružili na pijesku ili se vozikali čamcem po jezeru, loveći ribe ili promatrajući gnjurce, za koje isprva nismo znali, šta je to, kako iznad vode lepršaju, pa da se opet prvom zgodom ponovno poput gnjuraca zaronimo u vodu. To ljenčarenje tako nam se je svidilo da smo kod većere zaključili da sutra ne idemo dalje, nego da ćemo ostati ovdje još jedan dan uživajući u slatkom neradu.

Drugi dan do podne proveli smo isto tako ljenčareći na obali ovog divnog i sa sviju strana gorama okruženog jezera. U plivanju, ronjenju, sunčanju a i u dobrim zalogajima brzo nam je prošlo cijelo do podne. Poslije podne nakon kratkog sna uputili smo se da razgledamo i slap potoka Šištice kojim se on ruši u Neretvu. Hodajući tako niz potok, koji ističe iz Boračkog Jezera, primjetili smo da čim idemo dalje da njegov prodor sve više prelazi u pravi kanjon, ali da na žalost i vode u potoku, koji je na početku bio dosta jak, sve više i više nestaje.

— Slušaj! — rekoh prijatelju, — ako bude i dalje tako nestajalo vode, ne ćemo mi vidjeti nikakav vodopad. Tako je i bilo. Stigavši na kraj njegovog toka, vodi ni traga. Lijevo i desno visoke okomite stijene kanjona, pred nama ruši se u dubinu Neretve druga stijena visoka nekih 30 m, preko koje bi se imao prelijevati slap u Neretvu, ali, kako rekoh, vodi i slapu ni traga. Tražimo na sve strane, ali nema pa nema. Ne našavši slapa razgledavamo neko vrijeme taj uski kanjon Šištice, pod nama se brzajuću Neretvu i okomite stijene mjezinog još većeg i dubljeg kanjona. Sve strmo, divlje, hladno, vlažno, zatvoreno sa sviju strana, tako da i u ljeti sunce jedva na koji trenutak uspije da zaviri u te dubine. Postaje nam hladno i mi se vraćamo.

Čim smo se vratili u kuću, odmah smo se počeli raspitivati kod opskrbnika, zašto nismo našli taj slap? On se najprije nasmije i onda reče: Da ste mi rekli da idete tamo, onda bi ga vidjeli, ali pošto ja to nisam znao, zato ga niste vidjeli.

Foto: R. Božić

Boračko Jezero

Kako, upitah, zar se taj slap uvijek ne vidi?

— Ma da vam pravo kažem, slap se uvijek vidi samo zimi i u proljeće, a po ljeti samo onda, kada mi hoćemo.

— Kako to, zar je to kakova coprarija ili moguće samo slap po narudžbi?

Ma ni jedno ni drugo, već po ljeti, kada dugo nema kiše, onda seljaci odvode vodu iz potoka na svoje njive da ih natope, pa uslijed toga prema kraju potoka voda presahne i slapa nestaje. A da smo mi znali da vi idete tamo, mi bi vodu vratili natrag u korito i vi bi slap vidjeli, a ovako niste.

Primivši na znanje ovo obrazloženje, zaključili smo da u buduće kada god budemo išli u ovim krajevima gledati ikakav slap ili jezero, da ćemo to svima već nekoliko dana unaprijed pripovijedati, samo da nam prije toga ne potroše vodu.

Dok smo na verandi pred kućom na večer tražili račun o našem dvodnevnom potrošku, jer smo drugi dan kanili rano u zoru da krenemo dalje, iznenadile su nas cijene, koje nam je vrlo susretljiv i zabavan opskrbnik zaračunavao. Cijeli pension po osobi i danu računao nam je po 24.— dinara, a ostalu hranu i piće, jer smo imali abnormalno dobar apetit, uz vrlo neznatne cijene. Nakon što smo naše račune uredili uvalismo se u krevete i za tili čas gromoglasno zahrkasmo.

Od Splita do Durmitora

Dr. Ivo Rubić (Split)

Pripreme za put

Godinama se već povlačila želja u našem društvu da se pode na jedan od najvećih vrhova balkanskih Dinarida, na Durmitor. Glədalo se karte, tražilo autobuse, računalo troškove, ali nije bilo odlučne volje. U zadnji bi se čas odustalo radi nepredviđenih razloga. »Kismet« je bio takav da se nije išlo. Ali ove godine je bilo drukčije. Sakupili smo se, našli smo dobrotvore, koji su nam olakšali put ustupivši nam auta, taksa po glavi nije bila velika, uveli smo se u Durmitor predavanjem Dra Gušića i njegovim lijepim slikama već na klupama jednog razreda muške realne gimnazije u Splitu. Kad su sve ove pripreme bile gotove, pristupili smo zadnjim radovima. Pobrojili smo se. Nije nas bilo nego osam. Rudi, Mirko, Mijo, Slavko, Ivo, Pero, Mario, Mare. Naravski da smo već sastavljeni organizaciju, jer trojica su društvo, tres faciunt collegium, a kamo li ne će osmorica. Najviše časti i razne funkcije smo utvrđivali ili u Splitu ili putem. Sastajalište je bilo naše u Splitu, među dopisnicama, violinama, crtalima, papirima, blokovima, dakle nije teško pogoditi gdje. (To je u papirnici M. R.). Tu smo odredili, da se naši šoferi, Pero i Mirko, pobrinu za benzin, razne potrebe auta i upoznavanje rute; Mario je imao biti »Küchenmajstor«, Ivo je imao proučiti krajeve i karte, Slavko je bio eksekutor kao najmladi, a ostali »komadi« su bili kritikusi. Jedino smo bili bez vode. Kako bez glave? Govorilo se. Htjeli smo apsolutnu demokraciju. Podjela funkcija je postojala, ali hoće li se ona izvršavati? To je bilo još neriješeno pitanje. Uvijali smo, da je dirigent bio svakako potreban. Ali nije se dalo nikome da predloži vođu, premda smo ga svi imali in pectore.

Odlazak na put

Došao je 24. VII. u 6 sati jutro. Svi smo se sakupili pred Bellevuom. Podigla se četa mala, a svi u njoj razno odjeveni. Netko teško, netko lagano odjeven. Svaki veseo. Došli su nas otpratiti, nekoga žene, nekoga prijatelji, a svima skupa nam je održao oprosni govor na odlasku Dunav Rendić, koji je naravski bio u tim malim urama u »drugom stanju«. Uputili smo se i utvrđili prvu točku stajanja na križištu cesta u Šestanovcu. Jurili smo u razdaljenosti, da smo se mogli vidjeti. I dobro je tako ići, jer smo iskusili da se tako najlakše može priskočiti u pomoć jedan drugomu, dođe li potreba. Opatzili smo, da za ovakove ture najbolje idu dva auta, ne više njih, jer onda pomaže jedan drugoga, a opet je teško naći velikom broju članova noćiste u malom mjestu. Dobro je da auta budu otvorena, jer

je obzor iz otvorenog auta širi, a oko gledaoca ima veći vidokrug. Dobro je da ne budu odveć veliki auti, jer po uskim putevima i zavojima ne znam, kako bi se uspjelo prolaziti. Ja sam išao u Perinu autu. Ispred nas je jurio Mirkov zeleni, zatvoreni auto. Gledali smo ih, kako ispred nas idu, a na njihovom zaštu su bile dvije pune sive vreće, čiji je sadržaj najbolje poznavao Mirko. Činilo mi se, da te dvije vreće izgledaju kao dva rezervoara za maglenje, koje imaju obično na svojoj krmi razarači. Činilo mi se kao da je velika crta prašine, koju podiže auto na prašnoj cesti, produkt tih dviju vreća. Ali ne, one su imale drugu svrhu. One su imale dodavati energiju našoj volji.

Kroz Srednja Poljica u Imotsku krajinu do Bune

Jurili smo podno Mosora, čiji kult njeguje naše društvo, čiju slavu prinosimo, obronke i vrhove posjećujemo, da ga upoznamo i da mu se divimo. Uz Vilar, Srinjine i Tugare išli smo brzo, da samo duhom stanemo jedan momenat na Sv. Jurij, gdje je bilo središte Poljičke republike, zaštitnika naših gorana, jednog od najljepših zrenika u okolini Splita. Morfologija se naše okolice može malo gdje učiti kao sa te točke i čini mi se da se još malo poštuje i pozna sadržaj vrednota i ljepota, koje nam pruža pogled s tog mesta. Ali o tom kasnije. Bijela nas je cesta vodila preko Cetine uz pitome Katune, gdje se na groblju nalaze najjači hrastovi srednje Dalmacije, nedaleko lijepog kanjona Cetine.

Na križištu smo Šestanovca stali, napojili svoje »konje«, pogledali Napoleonove razorene staje i vojarnu te pošli dalje. Stali smo opet na Turiji, taman kod ploče, koju je Marmont bio dao uklesati, da se znade kako su Francuzi sagradili ovu cestu i da ona prinosi njihovu slavu. Austrijanci su tu tablu dali otući, da umanje slavu Francuza, ali povijest je jača od udara čekića. Ona je sačuvala sadržaj te table.

Kroz Župu, Rašane i Kozicu išli smo kao po dnu nekog korita, komu je s morske strane Biokovo, a s kopnene Šibenik i drugi vrhovi. Na putu smo se nenadno zadržali, jer nad cestom se nadvio kamen, a na kamenu стоји sitna kapelica. Naše smo aparate uperili kao puške prema lovini da ulovimo ovaj kuriozitet. I onda smo produžili. Nismo se ustavliali u Vrgorc, malom naselju, gdje staju neke velike glave, koje su tu prikovane. Učinilo nam se to mjesto kao neka kratka, obična ulica Splita. Projurili smo i došli do Prologa. On stoji na sedlu i gleda s jedne strane Ljubuško, a s druge Vrgorsko Polje. Ali ovo posljednje nije još tada imalo potpuno pravo da se zove polje, te su ga nazivali jezerom, jer je skoro polovicu godine bilo pod vodom. Tek ove godine, kad su pro-

kopali tunel, koji će odvoditi vodu u Baćinsko Jezero, tek onda će postati pravo polje. Onda će blagodat biti veća u tom kraju, jer će i rod biti veći u nizini, a zdravlje u okolini. Jenjat će malarija, lađe će izgubiti svoju važnost, a dule će se zatrpati.

U Prologu smo jeli neki slani pršut, koji je krčmar sigurno bio dobro zasolio da bude samo meka za piće. Kod nas je ovo drugo izostalo. Nedjelja je bila. Sunce se već bilo visoko diglo i grijalo, kad smo preko Ljubuškog Polja jurili prema Trebižatu. Po cesti je bilo mnogo ljudi, koji su išli k crkvi. Krasno je bilo vidjeti one narodne nošnje, sve čiste, bijele i crvene. Ali jao! Dok smo vozili umjerenom brzinom, neka se djevojčica zadjela o naš auto, kad je htjela da pređe s jedne strane ceste na drugu. Svalila se na zemlju kao čuskija. Bili smo ljuti i zabrinuti. Odnijeli smo je autom u Ljubuški, gdje smo kod liječnika sve uredili. Od lagalog udarca nije joj bilo ništa. Liječnika? Koga? Ta Ljubuški je poznat radi jednog narodnog liječnika, radi Sade, komu se slava pronosi na široko i daleko. Ali mi se nismo penjali uz njegove basamake, niti obijali njegove tarabe. Išli smo kod našeg Podgoranina Dr. Marinovića, koji ima pacijenata dosta i ne boji se Sade. Onda smo po goleti produžili put, koji nas je zavojima i usponima vodio u Mostarsko Blato. Uz put smo nailazili na mnoštvo svijeta, koji se je vraćao iz crkve, vidjeli smo, kako planduju na grobljima pod krošnjama stabala, kako se mjestimice spremaju dašcare pred grobljima, jer je bilo uoči derneka sv. Jakova, vidjeli smo kako po vrućini i prašnoj cesti idu križari u procesiji, a fratar s njima nešto moli. Svi su dobro odjeveni i znojni, a djeca nose čvrsto u jednoj ruci cvijeće, a drugom se drže druga ili drugarice. Pomiclio sam: kako se ideja manifestuje kod ove vrućine, prašine i znojavosti. Ona se svemu tome protivi i hoće svoje žrtve. Jesu li te žrtve jadne ili vesele? Tko zna. Nova slika, koju svaki čas auto pruža, ne dozvoljava mi refleksiju. A što bih i filozofirao? Auto nije mjesto za to. U autu valja intenzivno opažati i ta opažanja slagati, da nad njima reflektujemo u sobi, u miru, u statici, gdje nas ista slika sobe sili na refleksiju.

Mostarsko Blato je nešto više od ostalih polja, jer se ova dižu stepeničasto, što se više udaljujemo od mora. Vrućina raste. Velika siva ploha vapnenca sa svim svojim brojnim površinskim formama, rakama, škrapama, vrtačama, sva je ugrijana. Usijani zrak se lagano diže i mi u njemu plivamo. Tek naše vlastito gibanje sa autom stvara nam struju zraka, koja nas nešto hlađi, ali i to je malo. Počinjemo čeznuti za dubokom sjenom, hladnom vodom, krepkom hranom i odmorom. Naš motor mirno radi, naše oči traže Mostar, naši vođe intenzivno gledaju bijelu crtu ceste, koju hoće da što žurnije ostave iza sebe.

Eto, eto, aerodrom, hangari uz Neretvu! To je bio prvi poklik, koji je imao utažiti našu želju. Tvrđave se vide pred Mostarom. Velež nam je vis-a-vis, a pod nama Mostar. Velikim zavojima, mjestimice opasnim, silazimo. Prva nas velika stabla pozdravljaju kod mitnice. Stojimo. Voda u rezervoaru motora kipi, mi smo zaprašeni, zagrijani, gladni sa motorom skupa. Financi nas oslobađaju. Kamo ćemo? Padaju razni prijedlozi, dok lagano idemo kroz drvored platana, prelazimo uskotračnu prugu, još malo pa ćemo preći preko djela našeg Pera, ponosnog mosta Mostara. Vidimo kupalište. Želimo ga, ali ne možemo u nj. Tražimo benzina i odlučujemo, gdje ćemo stati. Tad nam se javi najljepša misao, božica misli: da pođemo na izvor Bune. Svi pristajemo. Ostavljamo topli Mostar sa svim njegovim orientalnim atrakcijama i tražimo Alahov Eden. Treba samo još 8 km juriti kroz prašinu, vrućinu i po bjelini ceste i evo nas u Buni.

Buna

To je bilo prvo naše odmaralište. O bogovi, dajte mi pero najglasovitijeg pisca, maštu najjačeg pjesnika svijeta, da dočaram sve ono što smo doživjeli, čega smo se nauživali u Buni. Riječ je slaba da prikaže, kako smo u Buni zadovoljili želudac, umorne udove, žeđu, zamornost, kako smo se osjetili u besprekidnom veselju, množini šala, savršenoj harmoniji društvenosti. Riječ je slaba, da Vas unesem u taj divan doživljaj, kakovih malo sretamo u životu. Ali pokušat ću. Treba se dobro umoriti, ogladnjeti, ožednjeti, zgrijati, uznojiti, da čovjek znade procijeniti vrijednost gomile dobre pastrve ispred sebe, domaćeg kruha, hladne žilavke i kisele vode, koju ohladnjuje vjekovno kolo, što donosi vodu iz Bune u visinu i sipa je u betonsko korito; treba u srpnju prevaliti kroz naš krš po žarkom suncu 170 km, da znamo cijeniti duboku sjenu platane, koja se nadvila svojom ogromnom krošnjom nad naše stolove i brani slapu vode da ide u vis, a suncu, da ga brzo uništi. Nekoliko se platana postavilo između vrućeg sloja atmosfere i korita Bune da prijateljski zaštiti umorne putnike. Ta sveta platana unosi snagu u umorne udove, podiže duhove i jača organizme. Ta što je Alah postavio u Edenu? Zelena stabla, koja daju duboku sjenu kod hladnog toka rijeke, livade, hranu, piće i... što se ne smije među nama spomenuti (nec nominetur inter nos). Dakle Buna nam se učinila rajem zemaljskim. U našem sam razgovoru otkrio još nešto. Nitko od nas prije puta nije htio reći da je spremio zalihu šala za dugi put. Ali svi smo tu zalihu imali vrlo veliku. Bilo je čednih, đačkih, ženskih i muških šala. I onda, kad smo osjetili da su sve predispozicije bile tu za isipavanje tih šala iz svojih vreća, onda se počelo. Ao, smijeha na duvaru, na bunaru! Smijali smo se

svi, čitavi. Usta su se često otvarala, zubi se cerili, glave su mahale, noge su stukčile, katkad je zastajao dah u grudima te se grohot često, vrlo često odlijegao tako da su nas čudno gledali sa susjednih stolova. Sreća samo, da ih nije bilo mnogo. A onda, kad smo dosta pojeli i žilavke popili, postavili smo jedno ozbiljno pitanje: tko će nam biti »Führer«? Bez oklijevanja smo se svi odlučili za Rudia. On se malo nečkao, ali je ipak postao naš vođa. I kolikogod je vladala među nama harmonija, uzajamno povjerenje, ipak smo osjetili potrebu nekoliko puta da zadnja i odlučna riječ bude riječ vođe. Bez vođe se ne može na ekskurziju, pa kolikogod bili pametni, među sobom psihički i po društvenom položaju ravni članovi. Mnogi su tražili nakon te važne odluke horizontalu, da ih pomogne u odmoru. Tvrda klupa, stol, zemlja bila im je meka kao dušek. Ali kratak je bio taj »pižolot«, jer nas je ideja dalekog puta prisilila da smo se uskoro digli i pošli u Blagaj.

O d Blagaja do Kalinovika

Vrlo je blizu Buni. Zapamtio sam ga radi tri značajne stvari, radi one čudne ornamentike na četverostranoj piramidi betonskog zvonika crkve; radi onog veličanstvenog izvora Bune i one visoke kule Stjepangrada iznad mjesta. Naročito mi se usjekao u dušu onaj veličanstveni izlaz Bune iz podzemlja nad kojim se diže, valjda 500 m, visoka vertikalna stijena. Tu su napravili jednu malu mehanu, kojoj se čardak nadvio nad bistrom vodom. U čardaku su bile dvije hanume. Jesu li bile gejše, ne znam. Tek mi smo pijuckali slatku kavu, gledali bistrú vodu, lađu i lađara Harona i katkad bi se oko nekoga od nas zaletilo prema gejšama, koje su pile kavu, izvijale dimove iz cigareta i crnim, divnim očima pratile dim, kako se lagano u kolutima diže i nestaje u ništa. U njihovim dušama je sigurno vladalo načelo: Oh, dolce far niente!... Ali nas je konačna želja pozvala na put. Nije nam dala mira. Takvi smo mi zapadnjaci. Bez mira, a istočnjaci bez cilja. I tu se, u Mostaru, kod izvora Bune susreću već ova dva svijeta. Odakle ovolika voda iz hladnog kamena i bezdanog kraja? Postavio je netko pitanje. Približi nam se neki mladi musliman, pa poče pričati. Drži se, da voda dolazi iz Gackog Polja. Neki vele, da je nekoć jedan čobanin bacio štap u riječicu Zalomsku, koja utječe u ponor. Otac tog pastira bio je vodeničar na izvoru Bune i sutradan voda mu je izbacila štap njegova sina. Onda se dogovore otac i sin da iskoriste to iznašašće pa poče čobanin svaki dan klati po jednu ovcu od agina ajvana i bacati u ponor. Otac bi mu u Buni prihvatio ovcu. Ali čudio se aga, da mu nestaje toliko ovaca pa upita čobanina, kako to da nestaju ovce. Čoban mu reče, da je na

pasištu mnogo kurjaka i da oni jedu ovce. Ali aga ne povjerova to čobaninu, već postavi stražu da opaža, kako nestaju ovce. Jednog dana zateče straža pastira, gdje baca ovcu u rijeku. Sutradan otac, vodeničar, ne uhvati u Buni ovcu, već tijelo svog sina. Eto ta priča hoće da postoji podzemna veza između Gackog i Bune. Možda, možda, ali znanstveno nije dokazano. Tek je ta veza dokazana za Trebišnjicu i Rijeku Dubrovačku.

Idemo. Ostavljamo nizinu i počinjemo se penjati novom austrijskom cestom u više krajeve. Sunce pripiće uz južni obronak Veleža. Motori se usoptaše, voda kipi, a termometar pokazuje temperaturu vode u rezervoaru do 80°. Mi smo išli prvi, a za nama Mirko. Ali eto jada, mjesto da se iskopamo iz te vrućine, Mirkov auto stade, zaintačio se, pa ni makac dalje. Čekaj, ohladit će se motor, vele jedni. Drugi kažu, još će se više zgrijati u ovoj strani. Znojimo se oko njega i muku začinjamo smijehom. Ne ostaje drugo nego ga »remurčavati«. I tako smo izišli na vrh okuci. Ispred sebe smo gledali na desno Stjepangrad, na kojem je sarajevski pravoslavni metropolit Sava Kosanović bio našao i pročitao jedan natpis, po kome je on bio stvorio mišljenje, da je tu negda stanovao gospodar i vladar Zahumlja Stjepan Kosača polovicom XV vijeka, kad ga je sin opsjedao i to stoga što je stari Kosača oteo sinu mladu djevojku. A on se za inat poturčio i doveo tursku vojsku da opsjeda očev grad i 1466 god. ga zarobi. Tako su po narodnoj tradiciji, Turci došli do prevlasti u Hercegovini. Ta je njihova vlast trajala sve do god. 1875. Neki natpisi na zidinama tvrđava govore još o tom događaju, a koze, koje planduju pod brijesom u utvrđi zamijenile su sada nekadašnje hrabre junake. To je bilo onda »kad je Blagaj bio šeher, a Mostar varoš« kako veli narodna pjesma. Koja je to bila naslada stati u tom dvoru? Kažu naši. Bez puta, kina, kazališta, šetališta, u ovoj vrućini, nad velikom klisurom izvora Bune. Alà života! Ali eto: tempora mutantur et nos in illis. Goli krš, siromašni bukvik, kroz koji vijuga naša cesta bio je nekad odlično sklonište za hajduke. To je predio kao naša dalmatinska Mojkanka. Nigdje kuće nismo sretali. Tek na jednom uzvisitom mjestu smo ugledali žandarsku kasarnu. Utvrđena, opremljena telefonom kao izvidnica. To je i bilo za doba zadnjih decenija prošlog vijeka, kad se hajdukovalo u tom kraju.

Sa sedla Graboka (1109 m) ugledali smo Nevesinjsko Polje, najveće i najprostranije u cijeloj Bosni i Hercegovini, od zapada prema istoku se pruža do 35 km, a široko je do 10 km. Krasna visoravan sa poprečnom visinom od 900 m. Gola, bez šume. Sami pašnjaci na njoj. Na zapadu joj Prenj i Velež, na istoku Bjelašnica, na sjeveru Zalomska brda, iz kojih otječe Zalomska rječica, ljeti bez vode, a zimi nabuja. Prenj je tako malen i neznatan odavle, a tako

gorostasan iz Neretvanskog kanjona. Na tom polju je bilo malo hladno.

Ugledasmo mjesto N e v e s i n j e . Spuštamo se u zavojima prema njemu taman do spomenika palom junaku, koji se nalazi na križištu cesta pred hotelom. Stajemo. Padaju mi na um povjesne reminiscencije proljetnih dana iz god. 1875, kad su se tu sukobili turska vlast i narod, kad je počeo hercegovački ustank, komu su na čelu bili Sočica, Ljubibratić, Vukalović, Zimonić, kad su se i naši Splićani pri-družili tome ustanku. Spominjem se svog profesora gimnastike iz gimnazije pok. Cindra, koji je bio u tom ustanku. Ali ne samo taj ustank, već mnogo njih je nicalo u tom polju. Tu je bilo junačko gniazdo slobode. Ubrzo napuštamo Nevesinje i njegove austrijske vojarne te naselje od nekih 1000 stanovnika i jurimo, jer se sunce počelo primicati zapadu, a nas još čeka dalek put. Hoćemo li ostvariti program današnjeg dana? Hoćemo, vele naši dragi šoferi. Šibamo po visoravni, piljci tuku u »parafange«, a Pero više: »Mali ne 'itaj se, dat ēti ti škopulu!«.

Pogled nas vuče u pravcu ceste, kojom jurimo do 75 km na sat, a ja tek katkad bacim pogled na okopolske kuće, u kojima stanuje oko 1.500 stanovnika većinom siromašnih pravoslavaca i muslimana. Dodemo do poznatog kanjona Zalomske i odatle uski, zavojiti i usponiti put, katkad vrlo pogibeljan, prisiljava nas da idemo vrlo polako i oprezno. Šutljivi smo. Svi bismo htjeli pomoći velikoj pažnji šofera i nakon napora nad gudurama i provalijama dođemo do vrha, do vidilice. Bili smo nekako na visini od 1800 m. Pred nama je pukao pogled nad kanjonom Neretve i susjednim planinama. Divan je bio pogled na Bjelašnicu, Treskavicu, Leliju, na Gacko Polje podno L e b r š n i k a , koje je istočni nastavak Nevesinjskog Polja.

Gacko Polje nam je poznato, jer je u njemu stanovaо i pašovao Čengić-aga, koga je opjevao naš najveći hrvatski pjesnik I. Mažuranić. Padaju mi na um riječi njegove o Gackom Polju: »Gacko polje divno li si, kad u tebi glada nema, ljuta glada ni nevolje ljute.« Šuma jela i smreka, obrađeni pristranci, a hladno usred ljeta. Ali ne smijemo stati. Idemo. Spuštamo se oprezno niz serpentine. Vidimo vojarnu na uzvisitom mjestu i dolazimo do U l o g a , koji leži valjda do 400 m nad morem. Samo malo stojimo. Prelazimo slabu i kao potocić malenu Neretu i penjemo se opet nad provalijom pritoka Neretve, uz zapadni obranak Lelije planine gledajući u čelo Treskavicu. Boja kamena me već potiskeća da smo ostavili vapnenačke visoravni. Crveni verfen i trijadičko sivo kamenje pokrilo je velike plohe. Kroza nj mjestimice cesta ide tunelom. Lagano se približava mrak. Sretamo seljačka kola puna časnika. To je bio vijesnik K a l i n o v i k a .

(Nastavit će se)

O planinskom botaničkom vrtu na Sljemenu

Boris Vrtar (Zagreb)

Mnogolike su prirodne ljepote, koje planinar upoznaje na svojim izletima i kojima se divi.

No ipak nisu te prirodne ljepote jedino što ostavlja utisak i što nam iz planine ostaje u sjećanju. To se može doista reći, premda se svaki pojedinac i ne mora s time složiti. Zbog toga i dolazi do toga, da imade znatnih razlika u pogledima jednog alpiniste, jednog planinara-izletnika, prirodoslovnca ili pak šumara na planinu kao cijelnu. Netko će uživati napose u veličanstvenim planinskim formacijama, u dubinama, visinama, u vratolomnoj napuknutoj stijeni nad provaljom, u širokim pogledima, netko u naporu i tegobama, u borbi s elementima, netko u ciganluku planinskog života, a netko pak u svemu tome zajedno. Sama estetika nije pokrećač planinarstva, kako bi to mnogi htjeli, jer stara poslovica »koliko ljudi toliko čudi« vrijedi i za planinare. Zbog toga planina ostavlja različite utiske, izaziva tisuću reakcija, izaziva na polemike između ovih i onih nazora o planinarstvu. Ista planina koja nekog alpinistu oduševljava, može razočarati kojeg prosječnog planinara, i ona postaje izvorom sasvim oprečnih planinarskih ideologija. Jedna apsolutna ideologija planinarstva niti postoji, niti može postojati, jer svatko ima pravo da u granicama razumnosti ili nerazumnosti, prema tome što mu je bliže, uživa u planini kako on hoće, da ima svoju vlastitu ideologiju, koja će biti odsjev njegovih tjelesnih i duševnih sposobnosti i moralne snage.

Estetski užitak nije dakle jedini užitak, jedini mamac koji nas vodi u planinu, ali on ima jednu vrijednost i značajku koja ga objektivno uživaju nad druge komponente — on je svima zajednički.

Bio je to jedan od glavnih razloga da je Hrvatsko planinarsko društvo odlučilo urediti mali planinski botanički vrt na Sljemenu pokraj Tomislavovog doma.

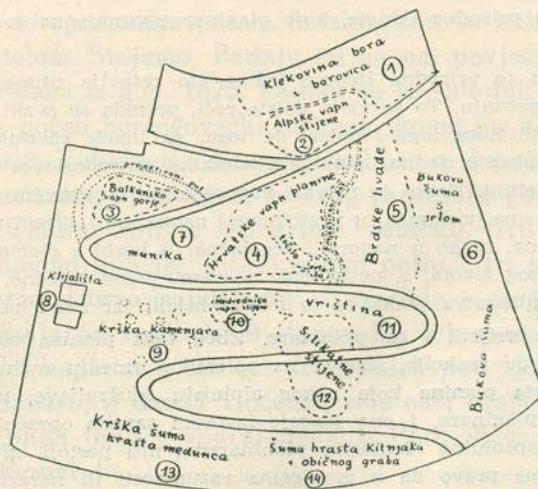
Vjerojatno nema planinara, kojemu nije oko zapelo na prekrasnoj planinskoj vegetaciji, napose onoj visokih planina, gdje prestaje šuma, a počinju stijene, kamena točila i planinske rudine. Mnogolikost oblika, a osobito šarolikost i intenzivnost boja glavne su osobine te vegetacije. Planinske biljke nisu velike, one ne rastu kao kukuruz, ali su zato očvrstne i prilagodile se u borbi sa elementima. One su skromne, ne dižu glave visoko, ne nadivuju jedna drugu i žive čvrsto povezane u nakupinama i busenima, jer se tako lakše odupiru buri i snježnim usovima. Zato te biljke polako osvajaju pukotinu za pukotinom, stijenu za stijenom, uvlače svoje korijenje duboko među kamene gromade, učvršćuju točila i tako se bore za svoj vlastiti opstanak. Koliko bi ljudi mogli naučiti od sitnog planinskog bilja! Uza to, u zagasitom šarenilu planinskog cvijeća, osjećamo koncentriranu svježinu uzduha i žarke zrake planinskog sunca, osjećamo, kako biljka koja devet mjeseci u godini leži zatrpana snijegom, u nuždi svoga kratkog vegetacijskog razdoblja razvija ljepotu do maksimuma.

Prva je dakle zadaća našeg planinskog vrta, da upozori planinara na tu vegetaciju i da ga upozna s njenim glavnim reprezentantima. Mnogi, koji je već često putao vidio sve te viljke u prirodi ne poznaće njihovu osobitu vrijednost, koja doista može svakoga zainteresirati. Ta se vrijednost može očitovati ili u osobitoj ljepoti ili u rijetkosti ili u ograničenosti geografskog raširenja itd. Upoznavši sve to u botaničkom vrtu planinar će se moći orijentirati i u planini samoj, pa će u ljepoti planinskog bilja uživati možda sa dubljim pogledima, sa više znanja i razumijevanja.

Planinski botanički vrt smješten je na južnom obronku uz Tomislavov dom, te je zasnovan, a djelomično već i uređen po priležećoj skici.

ŠKICA PLANINSKOG BOTANIČKOG VRTA
NA SLJEMENU

TERASA TOMISL DOMA

U gornjem dijelu obronka iznad prve serpentine zasnovana je i djelomično zasadjena šumica niske klekovine bora *Pinus montana* i planinske borovice *Juniperus nana* (1), a na nju se nadovezuje alpska vapnenačka kamenjara sa najpoznatijim alpskim niskim biljem (2). Istim stazom dalje do zapadnog kraja vrta dolazi se do šljaste kamenjare sa vegetacijom visokih balkanskih planina, Peristera, Koraba, Šare, Jakupice i Prokletija (3). Južno ispod alpske grupe između prve dvije serpentine smještena je najveća kamena grupa određena za bilje planina uže Hrvatske, Bosne i Hercegovine (4). U sredini ove grupe počinje kameno točilo, koje završava vrtačom dajući time isječak iz planina našega krša (Velebit). To je centralna grupa čitavog vrta. Istočno od ove grupe je prostor određen za brdske livade (5), gdje su zasijane razne vrste brdskih trava, a uz istočnu ogradi proteže se sve do dna vrta bukova šuma, koja je tamo već od prije kod kuće (6). U gornjem dijelu je bukva miješana s jelom, a u donjem dijelu je čista. Dakako, da će se tamo nastojati uzgojiti i sve nisko rašće koje u bukovoj šumi uopće dolazi, kao što će se pokušati iznijeti u florističkoj cijelosti i druge naše šumske zadruge. Zapadno od grupe Hrvatskih vapnenih planina zasadeni su poznati balkanski borovi munike, *Pinus leucodermis* (7). Između druge i treće serpentine smješteni su idući od zapada na istok najprije dva mala priručna klijalića (8), zatim je prostor određen za kršku kamenjaru (9), mala kamena skupina iz vapnenca sa Adolfovca, gdje će uspjevati samo vegetacija stijena Zagrebačke gore (10) i konačno u samoj okuki je prostor određen za vriština (11) sa bujadi, *Pteridium aquilinum*, vrijeskom, *Calluna* i ostalim zastupnicima kiseloga tla. Iznad treće i između treće i četvrte serpentine smještena je kamena grupa iz medvedničkog zelenog škrilja sa vegetacijom kiselih silikatnih stijena, t. j. eruptivnog kamenja, granita, gnajsa itd. sviju planinskih područja od Alpi do makedonskih masiva (12). Uz južnu ogradi vrta smjestiti će se zastupnici naše niske i tople krške šume hrasta medunca *Quercus pubescens* (13) i miješane šume hrasta kitnjaka i bijelog graba (tzv. *Querceto-carpinetum*) (14). Neki dijelovi vrta, napose jugozapadni ugao, još su slobodni.

Kod raspoređivanja ovih grupacija potrebno je bilo manevrirati između četiri osnovna momenta: preglednosti i estetike, geografskog rasprostranjivanja, socio-

loške pripadnosti pojedinim vegetacijskim skupinama i skučenosti prostora. Da-kako da se zlatna sredina može postići samo tako, da se ni jedan od ovih momenata ne uzvise nad druge. Uglavnom je tako i rađeno, tek je tu i tamo pre-tegnula ponešto komponenta skučenosti prostora.

Uz to što planinski botanički vrt na Sljemenu pruža mogućnosti za upoznavanje planinskog bilja, treba da služi i drugoj ne manje važnoj svrsi, a to je zaštita toga bilja. Pljačka runolista, encijana, planinskih božura itd. među našim je planinarima nažalost još uvek česta pojava, a o sabiranju »kitica« proljetnog cvijeća koje se moraju nositi sa tri ruke da i ne govorimo. Kad to čini seljak, koji cvijeće prodaje, onda još kako-tako, iako bi i to trebalo već jednom regulirati, no kad to čini planinar iz puke obijesti, premda bi mu bila dosta i mala kitica cvijeća, onda ne preostaje ništa drugo, nego da se čak drijemovac i vis-baba smjeste u zaštitni vrt. Treba imati na umu da je sa Zemlje nestalo i većih

Foto: S. Hitzthaler

Večernica (*Hesperis dinarica*) u planinskom botan. vrtu na Sljemenu

objekata nego što je kukurijek i ciklama. Američani su pobili milijunska stada bizona i posjekli do temelja nebrojeno hektara šume u području Misissipija, promjenivši time ne samo izgled nego i klimu jednoga kraja velikog kao četvrt Evrope. Mislim da nije mnogo pozitivniji ni postupak one planinarke, koja je jedne jesenje nedjelje donijela na Tomislavov dom »kiticu« ciklama, koju nije mogla obuhvatiti s dvije ruke, nego ih je morala podržavati i bradom, da ih konačno na večer ostavi uvenute na prozoru blagovaonice.

Zaštita bilja u planinskom botaničkom vrtu može biti direktna, tj. da se pojedina rijetka biljka, koja je na granici istrijebljena tamo zasad i njeguje, a može biti i indirektna, da se kao »memento mori« zasad biljka, koje danas imade još dosta, ali koja bi mogla doživjeti sudbinu bizona.

Za sada su u bot. vrtu na Sljemenu, od biljaka koje su za zakonsku zaštitu predložene u glasniku »Zaštita prirode« 1938, br. 1, zaštićene i uzbajane slijedeće: runolist — *Leontopodium alpinum*, božur — *Paeonia co-*

rallina, tri vrste maslinica, koje i seljaci u masi uništavaju — *Daphne Blagayana*, *D. laureola* i *D. cneorum*, alsa zvijezda — *Aster alpinus*, rijetki naši jaglaci — *Primula auricula*, *P. Wulfeniana* i *P. Kitaibeliana*, lovor-krestušac — *Chamaebuxus alpestris*, naša najljepša orhideja gospina papučica — *Cipripedium calceolus*, kockavica — *Fritillaria tenella*, dvije vrste veprine — *Ruscus aculeatus* i *R. hypoglossum*, zatim božikovina — *Ilex aquifolium*, koja kao i veprine o Božiću preplavljuje naše trgrove, jer je zimzelena. Nadalje je tu kranjski ljiljan — *Lilium carniolicum*, turski ljiljan — *Lilium martagon*, naš najveći encijan — *Gentiana symphyandra*, te 4 vrste perunika — *Iris bosniaca*, *I. illyrica*, *I. sambucina* i *I. varbossania*.

Od naročitih rariteta naše flore, koje će ovako moći upoznati i nebotaničari vrijedno je spomenuti do sada donesene: *Degenia velebitica*, poznata na čitavom svijetu samo iz Velebita, zatim posebno hercegovačka lazarkinja *Asperula hercegovina* sa Čvrsnice, *Aubrietia croatica* prekrasna modra krstašica sa naših vapnenačkih stijena, *Sibirea croatica* sa Velebita, *Aquilegia dinarica* itd. Od drveća nije zaboravljena ni tisa *Taxus baccata*, koje naročito u zagrebačkoj okolici ima sve manje.

Gotovo sve bilje koje se danas nalazi u vrtu potječe iz naših planina, na pose mnogo sa samog Sljemena, iz Samoborske gore, sa Kleka, Velebita, Čvrsnice, Vranice, Jaborine, Trebevića, te nešto sa Begunjšćice u Sloveniji. Spomenut ćemo stoga uz prijašnje raritete još nekoliko vrednijih imena: sa svoga najsjevernijega nalazišta donesen je grčki javor *Acer Heldreichii ssp. Visianii*, zatim je tu *Dryas octopetala*, *Genista radiata*, razne vrste encijana *Gentiana Clusii*, *G. verna*, *G. dinarica* i klinčića *Dianthus croaticus*, *D. Freynii*, *D. Kitaibelii*, *D. prenjas*, zatim jedna vrst večernjice *Hesperis dinarica*, ljiljana *Lilium Jankae*, mala krstašica *Micromeria croatica*, orhideja *Orchis bosniaca*, zatim sniježni lopuh *Petasites niveus*, *Oxytropis prenja*, prava omorika *Picea omorica*, koja raste samo u dolini Drine oko Višegrada, najmanji jaglac *Primula minima*, rododendron *Rhododendron hirsutum*, niska planinska vrba *Salix retusa*, Zoysova ljubica *Viola Zoisii* itd.

Sa visokih planina južne i zapadne Makedonije i sa Prokletija nalazi se u vrtu među ostalim *Centaurea Košaninii*, *Cerastium Černjavskii*, makedonski mrazovac *Colchicum Dörfleri*, kamenike *Saxifraga scardica* i *S. Grisebachii*, *Ramondia Nathaliae*, *Ramondia serbica*, Košaninova ljubica *Viola Košanini*, zatim 5 vrsta perunika (*Iris*), 11 vrsta čuvarkuća (*Sempervivum*), 14 vrsta majčinih dušica (*Thymus*) itd.

Osim planinarima za upoznavanje planinskog bilja i za zaštitu, moći će sljemenki botanički vrt poslužiti još i za treću važnu svrhu, dјacima za učenje. Mnogo je toj svrzi doprinjelo i to, što bilje nije poredano samo u fizionomski lijepu skupine, nego je svrstano — koliko se je moglo na to paziti — u ispravne prirodne zajednice, što se vidi i iz nacrt-a vrt-a.

Planinski botanički vrt na Sljemenu nije nešto negibivo, nešto statičko, nešto čemu se izgradnjom daje odmah i konačna forma kao kući ili mostu. To treba imati na umu svatko tko će ikada ovaj vrt posjetiti. Botanički vrt nije niti muzej niti herbar, gdje bilje sada stoji onako, kako će stajati i za 50 godina. To je živi organizam, koji će rasti i mijenjati se iz godine u godinu. Jedna će biljka procvasti i ocvasti prije, druga kasnije. Mnogo će još korova trebati isčupati, dok se održe i rašire one vrste koje u vrtu treba uzgojiti i pokazati. Zbog

toga nije ni čudo da vrt ove godine neće još biti u punome razvoju, i da će se svoje standard-forme dovinuti tek za nekoliko godina.

Planinski botanički vrt otvorit će se sredinom ovoga ljeta uz proslavu 50-godišnjice sljemenske piramide, a mi već danas možemo pozdraviti gliju, koja se na njemu vije.

Foto: B. Vratar

Na poslu kod podizanja vapnenih stijena u vrtu na sljemenu

Dva dana s one strane zapadne granice

I. Bahlin (Zagreb)

Mangart, Wischberg

Vlak je uz resku lomljavu skretnica uletio u Jesenice. Devet je sati uveče. Iskačemo iz kola i trčimo do pograničnog ureda, da izvadimo trodnevnu propusnicu za Italiju. Hoćemo li ju dobiti ili ne? No bili smo u suvišnoj brizi, jer je išlo lakše nego što smo mislili i mi smo domala opet jurili dalje prema Rateče-Planici. (Bilo je to 4. IX. 1937. g.) Prespavavši jednu nemirnu noć u gostionici kraj kolodvora (ta nesretna putna grozlica, jer pomislite samo, nije ni šala, ta mi ćemo preko granice), ustali smo rano i u 5 sati smo prešli granicu. Zar smo zbilja već u Italiji? No natpisi na pločama uz cestu brzo su nas uvjerili o tome. Lagano je svitalo, dok smo prolazili kraj Bele Peći (Fuzine Laghi) u Mangartsku dolinu. Ispočetka nema markacije, pa smo već pomicali, da je uopće nećemo naći, ali smo se pouzdali u svoj instinkt, koji nije gotovo nikada zatajio.

Po kolnom putu kroz mirisnu jelovu šumu dolazimo do prvoga Klanškog Jezera. Neopisiva je scenerija pogleda sa njegove sjeverne obale prema masivu Mangarta. Čovjek bi mogao cijeli dan ostati samo ovdje, promatrajući glatku površinu smaragdnozelenog jezera, okruženog prekrasnim vijencem guste crnogorice. Savršenu pozadinu idilične slike stvara grozno okomita sjeverna stijena

Mangarta, veličanstveno divlja i nepristupačna, kao da se diže iz bezdne u modro jutarnje nebo. Oko njegovog vrha se nalazi nekoliko prozirnih oblačića. Polazimo dalje do drugog jezera i tu nailazimo na markaciju, koja je dosta slaba, te ju doskora opet gubimo.

Instinkтивno se penjemo prema stijenama, najprije po strmom žlijebu za spuštanje drva a zatim kroz gustu od silnih lavina povaljenu šumu. Obojica postajemo već pomalo zlovoljni. Ne prija nam nimalo ovo provlačenje između povaljenih stabala i gustoga grmlja. No ipak smo se nekako izvukli iz toga guštika, te već pod samim stijenama nailazimo na markaciju, koja je odavle do vrha, kao i osiguranje dosta dobra. Popevši se preko nekoliko položenih kamina, izlazimo u laganim serpentinama na travom obrasli greben, zvan *Tračnik* (voda). Vrlo lijepo se odavle vide dva tamnozelena jezerska oka, te fantastično nazubljeni greben Ponca. Prevalivši sedlo, prelazimo na stazu, koja vodi iz Koritnice na Mangart i tu susrećemo prve tal. turiste. Oni pozdravljaju prvi: »Buon giorno« — »Buon giorno«. Pošto moj drug Joža »tuče« već dobro po talijanski, to se je domala razvezao razgovor. Veoma se čude, kada su doznali, da smo iz Zagreba, jer su zaista dosta rijetki naši planinari koji ovdje prelaze preko granice u Italiju, makar to i nije tako daleko iz Rateča. Tako n. pr. u kući Guido Corsi podno Wischberga nismo našli nijedan potpis naših planinara. Uvjeravaju nas o iskrenom prijateljstvu obiju država, te nam daju potrebne podatke za daljnji dio ture. Još jedan sat i mi smo na vrhu Mangarta (2678 m). Trebali smo iz Rateča šest sati laganog hoda, no dok smo stigli na vrh, već ga je zavila magla, tako da od razgleda nije bilo ništa, pa smo se stavivši ceduljicu sa potpisom u kamenu piramidu, ubrzano spustili u talij. kuću Giuseppe Sillani (1919 m) i tu smo ostali na ručku (talijanska kuhinja nam je vrlo prijala).

Još malo odmora i mi se spuštamo u dolinu Koritnice strmim južnim padinama, posjećujemo i drugu manju mangartsku kuću Claudio Suvich (1100 m), te nastavljamo put Predil sedla (Passo di Predil 1162 m). Mojom krivnjom smo načinili tu inače lijepu ali ogromnu stramputicu, koju ne preporučam nikome tko nema dosta vremena, jer je mnogo bliže spustiti se sa kuće Sillani ravno na Predil sedlo. Cijeli ovaj kraj, kojim prolazimo, napućen je slovenskim življem, pa su nam seljaci i odgovarali slovenštinom, videći da smo stranci, ali govore isto tako dobro i talijanski, dapače nije nikakva rijetkost da znaju i njemački, jer je taj kraj gotovo na tromedi tih triju naroda. Uz cestu na bijelo okrećenim kućama u selu Strmcu (Bretto di Sopra) se vide sa crnom bojom vješto izrađene karikature Ducea, te fašistički simbol, snop sa sjekirom uz odgovarajuće propagandne poslovice. Sama cesta je u odličnom stanju, kanalizacija je striktno provedena, tako da je onemogućeno svako oštećenje uslijed naglih gorskih bujica. Stojimo kod ratnog spomenika uz cestu, koji je u obliku spavajućeg lava postavljen austrijskom oficiru Hermanu. (Talijani su mu podmetnuli pod prednje šape još i faš. snop sa sjekirom). Koliko li se je ratnih strahota odigralo ovdje? Svuda se vide ruševine utvrda i rupe izbušene puščanim tanetima. Ovdje su se zaustavila i dva njemačka turista (muž i žena) sa automobilom na povratku iz Italije, pa su nas na molbu mojega druga uzeli u auto do Raibla. Spuštajući se sa Predil sedla pruža nam se divan pogled na veliko tamnomodro Rabeljsko Jezero (Lago di Predil) i dolinu Jezernice, tako da nam je gotovo žao, što se vozimo autom, te se ne možemo dovoljno nagledati božanstvene panorame. I Nijemci su oduševljeni, pa žena našega vozača uzvikuje svaki čas pokazivajući sad ovo sad ono: »Schön! wunderschön!« Zahvalivši im se za uslugu izlazimo u rudarskom mjestancu Raiblu, kupujemo kruh (loše kvalitete), te nastavljamo pješačenje po cesti dolinom Jezernice (Seebachtal), jer imamo namjeru, da se još danas popnemo do kuće pod Višem. Nakon jednog sata hoda nailazimo puto-

kaznu ploču »Rifugio Guido lorsi 3 ore«, no nije uz ovu ploču manjaka ni druga, koja se često susreće u ovom kraju pisana u četiri jezika: »Zabranjeno stajanje i fotografiranje«. Sasma razumljivo jer svuda se vide vojnički objekti.

Bio je već potpuni mrak, kada smo skrenuli sa ceste u gustu jelovu i bukovu šumu po markiranoj isprva dobroj stazi, koja kasnije biva sve slabija i strmija, pa smo je domala izgubili zalutavši među bodljikavu žicu i utvrde u gradnji. Tražimo ijevo, desno te nesretne crvene mrlje, prema kojima osjećam stanovitu odvratnost, ako su pregusto i nepraktično postavljene, no ovdje bih bio vrlo zahvalan marljivom »markirantu«, da je umiješao malo više minija u svoj lončić. Što ćemo sada? Pošto sam ja u našoj dvoosobnoj družini neke vrsti tehnički voda puta, to sam sada potpuno svijestan svoje odgovornosti. No ja utekoh u ovom teškom trenutku pod okrilje božice Muze i uživih se potpuno u ulogu »Putnika«:

Bože mili kud sam zašđo, noć me stigla u tuđini
Ne znam puta ne znam staze, svuda goli kamen gaze
Trudne noge po — planini

Ali slava našem Preradoviću, a mi našavši nakon duljeg traženja markaciju nastavljamo »gaženje kamena sa trudnim nogama«. Već smo vrlo umorni od mnogo pješačenja, pa smo se poveselili hrpicu gospodarskih zgrada na lijepom travnatom proplanku podno Viša, misleći da je to konačno tražena kuća. A kakvoga li razočaranja! Već očekujem, ja ubogi griješnik, bujicu prigovora kao na primjer: »Vidiš, vidiš, kuda si me opet doveo. Trebali smo prespavati u Raiblu. Sad konačno imaš što si tražio.« No i ja sam već »nabrušen« za protunavalu, pa smo domala započeli »razgovor ugodni« i time si barem malo skratili beskonačnu stazu. Još čitav sat smo se penjali, dok konačno nismo našli kuću. Bilo je pola dvanaest u noći. Budimo opskrbnicu i mrtvi od umora bacamo se na ležište. 16 sati hoda toga dana nas je užasno iscrpilo, tako da nismo mogli ni zaspati, no ipak smo ujutro ustali prilično odmoreni. Ustajemo, naručujemo čaj kod opskrbitnice Furlanke, koja nam pravi laskave komplimente, kako smo ju sinoć diskretno probudili ne narušivši san ostalim planinarima.

Ugodno se iznenađenje pruža planinaru, kada dođe noću u nepoznati kraj, pa mu se ujutro ukaže cijela panorama u svoj svojoj krasoti, kao što je to slučaj sa Rifugio Guido Corsi (1854 m), u južnoj krnici Viša. Prekrasno jesenje jutro nas je pozdravilo na izlazu iz kuće. Nad protivnom stranom doline Jezernice umorno se je protegnula golema barijera Kanina (Monte Canin, 2592 m), barijera bez izrazitih vrhova, čiji ledenici odsijevaju zelenkastim sjajem u zrakama jutarnjeg sunca. Iz prozirne maglice u dolini izviruju tamne jelove šume i zasijecaju se u dugačkim jezicima visoko gore u carstvo kamenih kolosa. Zadnji borići i mačesne, kržljavi i neugledni smjestili su se visoko na kamenim liticama, kao zadnji pobornici svojega plemena, kao hrabra predstraža prkoseći oluji i munjama. Lavine im zviždaju i tule smrtonosnu pjesmu, gdjeko i padne, ali mnogo ih ostaje, da se vesele sunčanim tracima, koji ih miluju i laganom povjetarcu, što titra njihovim zelenim grančicama. U zaledu kuće se diže Viš i strme dolomitske stijene njegovih trabanta: Hohe Gamsmutter (2516 m), Kaltwassergamsmutter (2503 m), Kleinspitze (2461 m) te Kastreinspitze (2495 m), koje su dubokom škrbinom (Mosesscharte 2271 m) odcijepljene od masiva Viša. Jasno se vide glasovite grede nazvane po Dr. Kugyju »Grede bogova« (Götterbänder), koje poput idealno vodoravnih polica opasuju cijelu vršnu kupolu Viša, počivajući na okomitim gotovo geometrijski pravilnim valjkastim tornjevima (stebrima). Penjemo se na Viš (Wischberg, Jof Fuart 2666 m), koji je za vrijeme rata bio poprište strašnih borba i gotovo neosvojiva prirodna utvrda. Cijelo brdo je izrovano dubokim ro-

vovima (kaverne) u živoj stijeni, te je isprepleteno bodljikavom žicom i ostacima telefonskih kabela. A gore visoko gdje se još samo orlovi gnijezde na najstrmijim liticama Kastreinspitze vide se sitna poput golubinjaka vojnička skloništa, kao prilijepljena uz stijenu. Nijemi gledamo ovo mjesto strašnoga klanja. Dokle ćemo ovako? I juri li zaista svijet u nemirovnu propast? Zamišljeni nastavljamo dalje, prolazimo kratkim prirodnim tunelom i domala se penjemo sve lakšim terenom na vrh.

Uspinjem li se prvi puta na nepoznati vrh, uvijek sa nestrpljivošću očekujem da se popnem na sedlo ili na greben, odakle već mogu da vidim na drugu stranu. »Šta li je tamo preko? Kakova li me iznenađenja očekuju?« pitam se cijelo vrijeme uspona, dok se u znoju lica svojega metar za metrom približujem cilju, dok konačno ne zadovoljim svoju nemirnu lutalačku maštu sa većim ili manjim užitkom u pogledu na »ono« što sam si dočaravao. Tako i ovaj puta osupnuti promatrano bajnu sliku, koja nam se otvara sa vrha Viša. Nasuprot nama, gotovo bih rekao na dohvati ruke u smjelim konturama ženjalnog arhitekta uzdiže se kraljevski Montaž (Jof del Montasio 2752 m), najmilija gora velikog poznavaoca i ljubitelja Julijskih alpi Dr. Kugyja. Daleko na zapadu lebdeći iznad playkaste zamaglice, izviruju tajanstveno Dolomiti. A pogled u Austriju? Nikada još nijesam video čitavi sniježno bijeli lanac Visokih Tura, tako jasno i blizu Grupu Dachstein, Ankogel, prema istoku Julijskih alpi, te na jugu Canin, Confin sp. i Rampon. Sve se to niza po cijelom obzoru, tako da ti se čini, da ništa drugo i nema, nego samo vrhovi, vrhovi i opet vrhovi. Duboko pod nama u sjevernoj krnici Viša, nazire se sitna poput mušice plan. kućica Capana Pellarini, a tamo dalje na vrhu Monte Lušanja se bijeli toranj glasovite zavjetne crkvica Majci Božjoj. Krasan je dan, sunce sja i sve je tako tiho, tiho, čuje se tek monoton šum vode u najvećoj vododerini Montaža i daleka zvonjava, koja jedva dopire do nas. Zadovoljni sjedimo i predajemo se snatrenju, zaboravivši sav umor prošlog dana i zajedljive primjedbe, što smo ih dobacivali jedan drugome, na onom sinoćnjem najgorem dijelu uspona podno kuće. One žučljive primjedbe, koje nam izlete iz usta u nemoćnom bijesu pred jačom prirodnom zaprekom, koju ne može da svlada ni jaka volja ustrajnog planinara. Vraćamo se istim putem natrag u kuću, te uvezvi stvari spuštamo se u dolinu. Prolazimo kraj prevjesne stijene, ispod koje se još vide tragovi prve kuće, koja je podignuta pod Višem (Findenegghütte). Spuštamo se istom stazom, pa sada opažamo, da je zapravo dobro vidljiva po danu, ali po noći uz tanki mlaz elektr. svjetiljke je i cesta premalo. Nastavljamo cestom prema Raiblu i tek sada osjećamo umor od prošlog dana, napredujemo sve polaganje i polaganje. Odmaramo se uz divno Rabeljsko Jezero, ali ne vidimo njegove ljepote, ne vidimo simpatični vrh Seekopfa (2122 m), koji se ogleda u prozirnom zrcalu jezera, te karakterističnih pet šiljastih vrhova iznad Raibla, zvanih Fünfspitz (Sinque Guglie, 1907 m). Na sve strane krasni motivi, ali što ćemo kad je »fotografiranje zabranjeno«.

U Raiblu smo najmili taxi za želj. stanicu Tarvis, jer vidimo da ne ćemo izdržati, te kupivši na granici još neke stvarce za uspomenu, jurimo nakon građišnih formalnosti domala put Zagreba. Još uvijek pod dojmom mnogo utisaka i doživljaja, osjećajuemo u mislima proživljene duševne emocije, te sa jednim novim iskustvom silazimo opet u vrtlog gradskog života, no ne ćemo se izgubiti u njegovom kaosu. Čežnja za čarobnim gorskim visovima očuvati će nas.